

A Magyar Optimum negyedik vitája

A Magyar Szocialista Párt
Közép- és Kelet-európai Tagozatának vitaülése.
2000. október 18.

Tabajdi Csaba:

Ma negyedik alkalommal folytatunk vitát a baloldal és a nemzeti kérdés témájáról. Közben készítettem egy újabb tanulmányt a *Magyar Optimum* alapján, amelyben a Millenniumnak is próbáltam egy baloldali értelmezését adni.

Balogh András történész, egyetemi tanár, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tanszék-vezetője:

Abból indulok ki, hogy van *egy nagy deficit a baloldalon a nemzeti kérdés értelmezése*, megértése és megfelelő formában történő interpretálása területén. Más oldalról pedig konstatálhatjuk, hogy a nemzeti problematikát hagyományosan – nemcsak Magyarországon, hanem világszerte – a jobboldal nem egyszerűen műveli, vagy használja, hanem kisajátítja. Ezért példa értékű a Tagozat törekvése, hogy modern választ adjon arra, mit is jelent a baloldal számára a nemzeti kérdés. Ha ez esetleg meghaladja az erőinket, azért van, mert a baloldal száz éven keresztül azon nevelkedett a szocialista, szociáldemokrata és a kommunista baloldal, hogy a nemzeti kérdések eleve egy elfogadhatatlan kontextusban, retrográd törekvésekhez kötődően vetődtek fel, s végig *megmaradtak azok a reflexek a baloldalban, hogy tartani kell ettől a kérdéstől*, jobb, ha egyáltalán nem is beszélünk róla, nem is foglalkozunk vele. Ezzel ezt a terepet mindig át is adta a baloldal, és nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a szélsőséges sovinszta mozgalmak térnyerése nem utolsó sorban a baloldal érzéketlenségéből, nemzeti kérdések iránti közönyéből, vagy ellenségességéből fakadt. Egy úr támadt. Mert tudomásul kell venni, hogy az emberek különböző közösségei valamilyen viszonyt a nemzethez mindig kialakítottak Európában a 19– 20. századtól kezdve. Később Európán kívül is úgy alakult a világfejlődés, hogy nemzeti közösségekbe szerveződve élnek

Keletről Nyugatra Európa közepén

az emberek, és tulajdonképpen az államok az esetek jelentős részében vagy már megszületésükkor szerves kapcsolatot alkottak a nemzettel, vagy később alakult ki közöttük ez a kapcsolat. Vagy a nemzetek törekvése volt, hogy államot hozzanak létre, vagy az államok később teremtették meg a nemzetet saját kereteik között, de mindenképpen *van valami különlegesen szoros kapcsolat az állam és a nemzet között*. Ezért nélkülözhetetlen, hogy a konstruktív modern baloldal egész eszmerendszerébe szervesen beilleszkedjék a nemzethez való pozitív viszony. Felvetődik az a kérdés, hogy a 21. század küszöbén nem késünk-e el, amikor ezzel foglalkozunk? *Nem olyasmire fordítjuk-e az energiáinkat, ami veszít a jelentőségéből, vagy már el is veszítette azt?* Szembe kell néznünk azzal a problémával, hogy ma a globalizációs folyamat intenzívebb szakaszába lépett, mint bármikor eddig, hogy Európában a nemzetközi politikai tevékenységnek a fő iránya az európai integrációhoz és egyéb integrációkhoz való viszony kialakítása.

Ma a szociáldemokrácia Európában az európai integrációt elsődleges feladatának tartja, már pedig közismert, hogy a globalizáció és az integráció egész intézményrendszere, eszmerendszere nem nemzeti alapokon jött létre, és nem erősíti a nemzeti különállást, a nemzeti kizárólagosságot, a nemzeti ideológiákat. Miről van itt szó? Szembe találjuk magunkat azzal, hogy a modern korban kell választ adnunk a nemzeti kérdésekre, de minden elemzésnek ebből az új világhelyzetből kell kiindulnia, ahol a globalizációs folyamatok azt is jelentik, hogy a hagyományos nemzetállamnak a szerepe nagy mértékben csökkent, sőt csökkent maguknak az állami szereplőknek a különleges, vagy kizárólagos szerepe is ezekben a folyamatokban. A nemzetközi rendszer az elmúlt két évszázadban valóban a nemzetállamokra épült, de ma a nem állami tényezők különleges szerepre tettek szert. Jelenleg van ötven olyan multinacionális vállalat, amelyek közül az ötvenediknek is lényegesen nagyobb a bevétele, mint egy közepes európai államnak a költségvetése.

A döntési pontok így természetesen átkerültek máshova. Nemrégiben találkoztam egy többpárti angol delegációval, amelynek a Tory tagja nagyon meglepődött, amikor a magyar felektől nemzeti pénzügyekről hallott. Mert szerinte brit pénzügyek nem léteznek, hiszen ezek teljes egészében európai, sőt globális szinten működnek, tehát maga a fogalom is értelmetlen ebben a formában. Az európai integráció kifejezetten a hagyományos nemzetállamokat támadja meg. Tabajdi Csaba tanulmányában szintén utalás van arra, hogy *a nemzetállamot két oldalról támadja meg ez az európai integráció*. Egyrészt felülről, mert Brüsszel hatáskörei megnövekedtek számos olyan kérdésben, amely a hagyományos nemzeti szuverenitást érinti, másrészt pedig az erősödő regionalizáció – ami szerves része az egész integrációs folyamatnak – a nemzetállamot alulról támadja meg, hiszen honnan vennék a kompetenciájukat, akár Brüsszel, akár pedig a régiók? Természetesen egy helyről, hiszen majdnem adott mennyiségű az a kompetencia, aminek az elosztásáról szó van.

A döntések egy része átkerül szupranacionális szintre, másik része pedig lejjebb kerül, a régiók szintjére, még pedig nagyon jelentős kérdésekben. Ha nem nézünk szembe ezekkel a folyamatokkal, akkor semmiféle értelmes választ nem fogunk kapni. Akkor legfeljebb az-

zal vádolhatnak bennünket, hogy a szociáldemokraták elmulasztották a 20. században korrekt válaszokat adni a nemzeti problémára. Most talán megpróbálnak valamilyen szellemi erőfeszítést tenni, aminek már nincs sok értelme az ezredfordulón. Ez a vád kimondva-kimondatlanul elhangzik, és nemcsak értelmiségi körökből. A világhelyzet ilyen felvázolásával együtt, én mégis helyeslem, hogy a szociáldemokrácia foglalkozik a nemzeti problémákkal. Igaz, hogy ma már nem azt a szerepet tölti be a nemzet, a nemzetállam, vagy általában az állam, mint amit betöltött a 19. és a 20. században, de semmiképpen sem bizonyítható, hogy a globalizációs folyamatokban eltűnnek a nemzetek. Sőt bizonyos értelemben más funkciói nagy mértékben megerősödnek, éppen azért, mert ez a globalizáció egy demokratikus világrendben fog érvényesülni, és nem utolsó sorban a szociáldemokraták törekvései eredményeképpen fog kialakulni.

Önmagában a globalizációnak nincs ideológiai töltete, hogy demokratikus, vagy nem demokratikus. Reméljük, hogy demokratikus irányú lesz, és pluralizmust fog jelenteni, az individuumok, a régiók, a nemzetek, a különböző csoportok a saját identitásukat meg tudják erősíteni. Ilyen értelemben valószínű az, amiről Tabajdi Csaba nagyon találóan beszélt, hogy a kulturális vonatkozások nagyon nagy mértékben megnövekednek. Tehát mindaz, ami a nyelvvel, a tradíciókkal, a különböző csoportidentitásokkal összefüggő értékeket jelenti. Nem kell, hogy a globalizáció eltüntesse ezeket, tényleges érték, hogy az emberek megőrizték azt, ami a saját történeti identitásukból adódik. Van olyan leegyszerűsítő nézet is – főként a különböző liberális koncepciókhoz kapcsolódóan, hogy egyetlen nagy, homogén, egységes kultúra alakulhat ki, amiben az egyéni jogoknak nagy szerepe lehet, de idegenkedik attól, hogy a csoportok valamiféle identitását elismerje, mert tart tőle, hogy folytatódik a visszaélés ami a történelemben már sokszor megtörtént a különböző csoportidentitásokkal, csoportjogokkal.

Mégsem szabad elhagynunk ezeket az értékeket, a kulturális hagyományokat. Én egyértelműen úgy érzem, hogy ezeket meg tudjuk védeni. Ezzel kapcsolatosan van az első óriási problémánk. Az európai kontinensen a magyarság esetében a legmarkánsabb az a különbözőség, ami a kulturális és a politikai nemzet között fennáll. Véleményem szerint az integráció előrehaladása, a globalizációs tendenciák megerősödése miután azzal jár, hogy a politikai nemzet különböző funkciói sok tekintetben csökkenni fognak megerősíti a kulturális funkciók lehetőségét és gyakorlását. Ilyen értelemben a kárpát-medencei magyarság közötti kapcsolatoknak nem a csökkenése, hanem a növekedése, és valószínűleg a nemzeti identitás további fennmaradása és erősödése is elképzelhető ebben az integratív új világban. Tehát nincs semmiféle világfejlődés elleni törekvés abban, ha valaki az össz-kárpát-medencei magyar nemzetben gondolkodik. A közép- és kelet-európaiak nemzetközileg nehezen tudják elfogadtatni azt a koncepciót, hogy a nemzet és az állam között, a nemzetiség és az állampolgárság között nincs azonosság. Az egyik legnehezebb feladata a magyar diplomáciának, a kormánynak, és általában a magyaroknak azt elmagyarázni, hogy létezik egységes magyar nemzet, amelyet politikai határok szabdalnak szét. Ezt az álláspontot pedig nekünk akkor is

Keletről Nyugatra Európa közepén

meg kell védeni, ha Nyugat-Európában vagy Észak-Amerikában mások a vélemények, mások a tradíciók.

A globalizáció előrehaladásával és az integráció elmélyülésével megnövekszik a lehetősége a nemzeti közösség elismerésének, hiszen a *kulturális funkciók erősödnek meg*, amelyeket a reményeink szerint csökkenő jelentőségű államhatárok nem szabadnak szét. *Idejét múlt etatista szemlélet az, amelyik az állammal akarja azonosítani a nemzetet.* Az államhatárok szerepének csökkenése nem vezet oda, hogy csökken a nemzeti identitás. Sőt, érdekes módon, a globalizációnak számos fontos eleme sokkal régebben megjelent, mint ahogy a modern nemzetek kialakultak. A globalizációnak számos olyan vonása van, amely már a korai középkorban is megvolt. Az pedig a gazdaságtörténészek között szinte közhely, hogy a nagy felfedezések után a 16–17. századtól kezdve már globális kereskedelem és gazdaság kezdett kialakulni. Hadd említsek meg még néhány dolgot. A közös európai értékrendszer, amire annyira büszkék vagyunk benne az emberi jogok, a kisebbségi jogok, a pluralista demokrácia, a magántulajdon szentsége, a piacgazdaság megvolt már a középkorban. A kereszténység is ezt az univerzalizmust bizonyítja. Azt mondjuk, hogy most nagy nyelvi homogenizálódás következik az integráció során, mert közös nyelven tudunk majd kommunikálni. Az angol nyelv szerepe a mai integrációban messze van attól, ami a latiné volt a középkorban. A római jogra épült jogrendszerek domináltak a középkori Európában és semmiféle különleges intézkedés nem kellett ahhoz, hogy valaki az egyik európai kultúrkörhöz tartozó országból elmenjen a másikba és ott joghátrányok nélkül éljen. Ugyanúgy gondolkodtak, bár a nemzeti különbségek megvoltak.

A 17. századtól a globalizáció korai időszakára való reakcióként jött létre tulajdonképpen a nemzetek elkülönülése. Ne felejtjük el hogy a 19. század legvégén gyakorlatilag szinte teljesen közös piac kialakult ki a különböző fejlett országok között. Erre való reakcióként a világ legdurvább nacionalizmusai az első világháború után jöttek létre. Azt hiszem, hogy történetileg elvethetjük azt a gondolatot, hogy a nemzeti szintet meghaladó új szint, a globalizáció mintegy a nemzet antitéziseként jött létre. Ez tudományosan, történetileg is sokkal bonyolultabb, és amennyiben a globalizáció nem tudja a társadalom és az egyes nemzetek reményeit kielégíteni, akkor semmiféle biztosíték nincs arra, hogy akadálytalanul megvalósul. Ha a globalizációs folyamat nem tudja a társadalmon belüli szakadékokat kezelni, vagy nem tudja az egyes nemzetek közötti különbségeket jelentősen csökkenteni, akkor az egyik természetes reakció éppenséggel egy erőteljes antiglobalista nacionalizmus. Ezért sem hiszem azt, hogy lezárult volna egy szakasz, és soha nem tér vissza a durva sovíniszta nacionalizmus korszaka. Ha a globalizáció áldásaiból túl sokan kimaradnak akár egy országon belül, akár különböző országokban, akkor ez rettenetes nagy bajokhoz vezet és az egész előre-mutató tendencia megbicsaklik.

Egy héttel ezelőtt Indiában tartottam előadást ázsiai értelmiségiek, üzletemberek, politikusok számára, és azt tapasztaltam, hogy ez a közeg mélységes undorral viseltetett a globalizáció egészével szemben, pártállástól függetlenül. Magam is, mint a globalizáció védel-

mezője támadások keresztüzébe kerültem, mert feltették azt a kérdést, hogy mi az új abban, hogy integrálódnak különböző társadalmak? Hiszen maga a *gyarmati rendszer szinte tökéletes integrációt jelentett*, nem voltak vámhatárok, különböző jogrendszerek, nemzeti elkülönülések. A probléma csak az volt, hogy ez a fajta integráció egyáltalán nem segítette elő a nivellálódást, vagy az utolérést. Van, aki még ma is abban a 19. századi tévhitben él, hogy Angliából elindulva a tőke megy egyre keletebbre, maga alá gyűri, és egyben modernizálja, felemeli az egész világot. Fel lehetett tételezni, hogy amint ez tovább halad, az egész világon végbemegy egy kiegyenlítődési folyamat, a modernizáció (távíró, vasútvonal és egyebek). Kiderült azonban, hogy ez nem igaz, mert ez a fajta globalizáció nem volt képes felszámolni a különbségeket, sőt egy hierarchikus rendet teremtett.

Tehát az, hogy integráció van, még nem jelenti azt, hogy föltétlenül meggyorsul valamilye utolérési folyamat. A 17. század óta egységes világgazdaság van. Csakhogy ebben az egységes világgazdaságban volt gyáros, ültetvényes, rabszolga, értelmiségi, tehát tulajdonképpen kényszerű munkamegosztás alakult ki, amiben az emberek nem azonos módon vehettek részt. Márpedig bennünket, szocialistákat elsősorban az izgat, hogy a munkamegosztásban ki hogyan, és milyen helyet foglal el. Figyelmet érdemel, hogy *nemcsak a társadalom egyes rétegei periférizálódhatnak, hanem a nemzetek egy része is*. Ezek azok a problémák, amelyekkel szembetaláljuk magunkat a nemzeti kérdések kapcsán akár pozitív kontextusban, akár teljesen elviselhetetlen kontextusban beleértve akár a rasszizmust is, ami egyébként növekszik Európában, és növekszik másutt is. Ezek mind lényegesek, tehát nem értelmetlen dologgal foglalkozunk, amikor egy tisztességes demokratikus viszonyt kívánunk kialakítani a nemzeti kérdésekhez.

Ezek szerepet fognak játszani a továbbiakban is, mert szó nincs arról, hogy Nyugat-Európa túl van a nemzeti fázison. Éppen az elmúlt években következett be a skót és a walesi nemzeti identitás megerősödése és felértékelődése Franciaországban, – bár ahol alig valaki tud bretonul, most megy végbe a breton öntudatnak az ébredése. Spanyolország tulajdonképpen nemzeti autonómiákra épül fel. *Sajnos, egész Európa képtelen integrálni a bevándorló közösségeket, ami nagyon súlyos probléma lesz a későbbiekben is*. Szomorúan állapítom meg azt, hogy az európai értékrendbe beilleszkedni nem tudó Európán kívüliek integrálódása terén semmiféle pozitív lépés nem következett be az utóbbi években, sőt inkább a diszkrimináció különböző formái erősödnek a társadalmi gyakorlat szintjén. Tehát ez a kérdés létezik, ezzel valamilyen módon foglalkozni kell!

Magyarországon ennek a kérdésnek különleges jelentősége van, mert olyan ország, amelyben az állam legnagyobb létszámú nemzetének jelentős része más országokban él, és ezzel a legnagyobb európai nemzeti kisebbséget alkotja. Magyarországnak hét szomszédja van, s nincs egyetlen olyan szomszédunk sem, amely területének kisebb – nagyobb része, vagy teljes egésze ne lett volna a Magyar Királyság része közel ezer éven keresztül. Nincs egyetlen olyan szomszédunk sem, ahol magyar nemzeti kisebbség ne élne. Valamennyi szomszédunk történelme szervesen összekötődik a magyar történelemmel. Gondoljuk meg,

Keletről Nyugatra Európa közepén

hogy mit jelent ez! Szomszédaink nagyon különbözőek. Sajnos, a magyar külpolitikának rossz hagyománya, hogy olyan szomszédságpolitikát akar kidolgozni, ami nem differenciált, így tulajdonképpen csak jelszavakból áll. Egységes külpolitikai elv nem alkalmazható egyaránt a Franciaország nagyságú elmaradott Ukrajnára, és a kétmillió, nálunk fejlettebb és magyar kisebbséggel gyakorlatilag nem rendelkező Szlovéniára. Ami mind a kettőre jó, az gyakorlati útmutatásként teljesen használhatatlan elv. A mi számunkra a nemzeti kérdés nyilvánvalóan szomszédságpolitikai kérdés, és ilyen értelemben biztonságpolitikai kérdés is egyszerre, s mint ilyen is megkerülhetetlen. Sajnos, semmiféle olyan trend nincs, ami arra mutatna, hogy a magyarokkal szembeni hátrányos megkülönböztetések ilyen vagy olyan mértékben ne maradnának meg a közeljövőben a különböző szomszéd országokban. Ez olyan tény, amellyel számolnunk kell. Nincs olyan szomszéd ország, amelynek a nemzeti történelméből a nacionalizmusa ne lenne hosszabb távra is előre jelezhető, prognosztizálható jelenség. A hét szomszéd közül négy teljesen új állam, de történetileg Magyarországon kívül mindegyik új állam. Az új államoknak most van a nemzeti identitáskeresési, a nemzetépítési korszaka. Ez pedig kemény nacionalizmusokkal szokott járni, s ezeknek a nacionalizmusoknak az egyik természetes tárgyát, célját Magyarország és a magyarság képezi. A történelemben, a határokon belül és a határon túl. Tehát akár akarjuk, akár nem, a nemzeti problémák jelentkezni fognak a szomszédokkal való kapcsolatokban, és miután heterogén fejlettségű országokról van szó, a nagyon jelentős gazdasági, társadalmi, kulturális különbségek sokáig fenn fognak állni. Ez a viszony természetesen állandó kezelést igényel, amelyben a nemzeti kérdésnek óriási szerepe van.

Most egy új dokumentumot kaptunk Tabajdi Csabától *Emeljük Európába a magyarságot* címmel. Az összes előzménnyel, a teoretikus vonatkozásokkal teljes egészében azonosítottam magamat. De ami itt le van írva, azzal nem értek egyet. Nekem már a cím sem tetszik, hogy *Emeljük Európába a magyarságot*. Itt van a probléma, az egész szemléletével nekem ez a gondom. Végre ki kellene szakadni abból a gondolatkörből, hogy állandóan „fel kell emelni”, „be kell csatlakozni”. Ez képtelenség, így nem lehet egy nemzetet fenntartani, nem lehet önértetet, öntudatot adni, így nem lehet emelt fővel járni a világban. Állandóan le vagyunk maradva valahonnan, állandóan be kell ülni a tanuló padba. Korábban talárosok ültek be az egyetemi tanszékekbe, és elmondták, hogy kell látni a történelmet, saját magunkat, mert ők tudták a legjobban. Most pedig 25 éves gyerek oktatja ki a közgazdaság professzorát három napos tanfolyamon, hogy miként kell pályázni. Ha valaki úgy érzi, hogy túl kell jutni a nyomor szintjén, jó pofát vág hozzá, beül a padba, és azt mondja, hogy majd átsegítenek bennünket Európába. Én elutasítom ezt a szemléletet, mert sokkal hamarabb voltunk Európában, mint nemzet és állam, mint a nyugat-európai államok nagy része.

Nem kell Európába emelkednünk, mert benne vagyunk! Bizonyos európai intézményekben nem vagyunk benne, ezekbe kell belépni. De ez két különböző dolog. Nem hiszem, hogy föl kellene emelkednünk Európához, mert nem látom azokat a kulturális és egyéb tényezőket, amelyek miatt egy ilyen megalázkodó szituációt kellene vállalnunk. Ezen a do-

kumentumon végigvonul egy indokolatlan *kisebbségrendűségi érzés*. Megértem, hogy az egész magyar történelmi szemléletben van egy siratóasszonyok stílusára emlékeztető szemlélet. Lehet, hogy ezt protestáns prédikátorok találták ki, akik a profétákat idézték, és így került be a magyar történet szemléletbe. A magyar történelemnek ez a divatos interpretálása azonban katasztrofális a magyar nemzet számára. Ebből következik tudniillik, hogy nagyon büszkék lehetünk erre a történelemre, mert lám túl tudtuk élni. *A magyar nemzet sokkal többet tett, mint túlélt, és most sem csak túl kell élni a történelmet*. Mi ennek a történelemnek az alakítói voltunk elődeink tettei révén, és most is azok akarunk lenni! Értem ezt a „kis ember”-mentalitást, sokszor szükség van rá, de talán a nemzet történetére nem szerencsés kiterjeszteni, hogy az embernek azt magyarázzák el: olyan közösséghez tartozik, amely nagyon örülhet pusztán annak is, hogy rettentő veszélyek ellenére mégiscsak megmaradt. Ezt történetietlennek és rossznak tartom, mert tudományosan elfogadhatatlan. A magyar történelmet nem tekintem analógnak a tényleg nagyon sanyarú balkáni történelemmel. El tudom képzelni, hogy ez logikus a román történelemszemléletben, de a magyarban nem tudom elképzelni. Ez rossz üzenet az embereknek. Tipikus balkáni szöveg, hogy a rettenetes ellenségek ellenére, mégis képesek voltunk fennmaradni. Kelet-Európa 15 nemzete szokta elmondani a macedónoktól az albánokig, milyen csoda, hogy fenn tudunk maradni. Bizonyos esetekben ez tényleg csoda, a magyarság esetében azonban nem csoda. A középkori magyar állam Európa egyik legnagyobb állama volt, amikor létrejött, és így működött hosszú időn keresztül. Ez teljesen elfogadhatatlan szemlélet, és nagyon rossz a következménye a nemzeti psziché számára, mert abban nevelkedik mindenki, hogy rettenetesen örülünk, ha valami alamizsnát kapunk. Ennél több ambícióval kell rendelkezni. Ez tehát az én gondom az egész szemlélettel, apróságokba nem akarok külön belemenni.

Annak örülök, amikor magyar életerőről és sikertörténetről beszélünk. De ha csak az a sikertörténet, hogy egyáltalán létezőnk, és időnként szabad használni a nyelvünket, akkor ezt rossznak tartom. Sokkal dinamikusabb, harcosabb szemléletre van szükség, amikor megfogalmazzuk a magyar érdekeket. Sok tekintetben egyetértek azzal, hogy a kereszténységgel asszocializálódott a magyar nemzetnek a kialakulása, de a jelenlegi szituációban nem volna érdektelen hangsúlyozni, hogy a modern magyar nemzet szekuláris, és a modern Európa is szekuláris. Ezért hamis analógiák és alaptalan sugalmazások, amik időnként a jobboldali térfélen elhangzanak, hogy a „keresztény Európához” csatlakozni a keresztény embereknek kell, lehetőség szerint katolikus püspökök vezetésével. Ezt nekünk nem kell magunkévá tenni.

Először is, *a magyar nemzet sokvallású nemzet* a 16. századtól kezdve. A másik probléma az, hogy a nemzet nagy része egyáltalán nem is vallásos. Európa sem vallásos, hangsúlyozottan a szekularizmus elvein épül fel. Mi ehhez az Európához azért tudunk könnyen csatlakozni, mert magunk is egy szekuláris nemzetet és szekuláris államot kívánunk kialakítani. Sajnos, hogy a szocialisták lapulnak a fűben, amikor erről hallanak. Senki nem meri azt mondani, hogy itt másról van szó. Az európai tradíció, a magyar tradíció nem csak ke-

Keletről Nyugatra Európa közepén

resztény tradíció. Abban benne van a görög, a római, a gót, benne van a felvilágosodás és sok más minden. Ez tulajdonképpen Európa, ezért vagyunk mi eurokonformok. Nem anti-klerikális propagandát kívánok itt kifejteni, de azt javasolom, hogy őrizzük meg a józanságunkat az ilyen kérdésekben is. Teljesen azonosítom viszont magam Tabajdi Csabának az utolsó mondatával, amikor azt mondja, hogy szabaduljunk meg a nemzeti önmarcangolás, a kishitűség és az önfelmentés, a másokra való felelősség áthárítás végleteitől. Valószínűleg tiszteletreméltó barátom, mikor elolvasta a saját művét, akkor rájött, hogy pontosan ez hiányzik, és ezzel teljes egészében egyetérték. Elnézést, hogy erőteljesen fogalmaztam, lehet, hogy ez visszaélés a vendégjoggal, nem egy szép viselkedés, de én azt hiszem, hogy ebben a körben komolyan és őszintén érdemes beszélgetni. Tabajdi Csabát nemcsak barátomnak tekintem, hanem olyan politikusnak, aki a legtöbbet tette azért, hogy a szociáldemokrácia a nemzeti kérdéssel elméletileg foglalkozzék, és gyakorlatilag is ő tette ezért a legtöbbet. Ezért indokolt, hogy nyíltan beszéljünk ezekről a kérdésekről.

Tabajdi Csaba:

Komoly véleménykülönbség van köztünk abban a tekintetben, hogy a tanulmányom lesz-e relő, vagy nem. Hiszen pontosan egy 21. századi magyar nemzettudat értékrendszerét próbáltam ebben a 12 pontban megfogalmazni. Attól tartok, hogy félreértetted az egészet. Én Németh Lászlóval értek egyet, hogy bizonyos európai értékeket magunkévá kell tenni. Tanulmányom első három-négy oldala Glatz Ferenc, Romsics Ignác és Szűcs Jenő gondolataira épül. Gondolatmenetemet ki lehet bővíteni azzal, hogy nem szenvedtünk többet, mint a térség más népe, de ez nem változtat azon, hogy ötszáz éven át Magyarországon nagyon sajátos, felemás struktúrák alakultak ki, és ezt Szűcs Jenőnél és Bibó Istvánnál jobban senki nem írta le.

Csepeli György szociálpszichológus, egyetemi tanár, az Eötvös Lóránt Tudományegyetem tanszékvezetője

Két dokumentum van előttünk, az egyik *A demokratikus baloldal és a nemzeti kérdés*, a másik pedig *Magyar Optimum*. Mind a kettőt nagy jelentőségű dokumentumnak tartom, és gratulálok Tabajdi Csabának azért, hogy ezt a sok szempontból mind liberális, mind baloldali oldalról nézve vakfolttal kezelt kérdést láthatóvá tette. Egyetérték minden lényegi gondolatával. Amit mondani akarok, az inkább hozzátétel, mert ezáltal még jobban kiteljesíthető lesz az, amit ezzel a két dokumentummal el akar érni. Az első dokumentum magát a célt hangsúlyozza. A róka mese jutott eszembe, hogy a nemzeti sajtót ki kell énekelni a jobboldal szájából, és erre messzemenően alkalmas ez az anyag.

Nagyon jó szempontnak tartom a *nemzeti teljesítmény* középpontba állítását, szeretném, ha ezt akár kollektív módon ellaborálnánk, mert a nemzeti teljesítmény érinti a kultu-

rális teljesítmény, a demokrácia, a gazdaság és a morál kérdését. Ez az a négy dimenzió, amiről úgy érzem, hogy érdemes volna akár történeti, akár szociológiai vizsgálatokat megneézni olyan értelemben, hogy mi az, ami teljesítmény. Akár túlélési teljesítmény is, bár egyetértek Balogh Andrással, hogy többről van szó, mint túlélésről. A teljesítménynek van egy kommunikációs aspektusa, mivel összehasonlításokról van szó, hogy mit tudunk ebből a teljesítményből önmagunk számára, és mit tudunk a közélet számára kommunikálni ebben a négy dimenzióban. Ezt igen fontos szempontnak érzem, és úgy érzem, hogy az anyag ad erre egyfajta lehetőséget. A másik érdeme ennek az első dokumentumnak a teljesítményközpontúságon túl, a flexibilitása, minden dogmatizmustól való mentessége és ehhez csak gratulálni tudok. Kinyitja a nemzetfelfogás kereteit, ugyanakkor nem oldja el, nem válik az egész lényegtelené és üressé. Jól tudja kezelni a kisebbségek és a nemzet egységét, ügyesen kezeli a politikai és államnemzeti koncepciók különbségét. Nagyon tetszik a közép-európai-ság gondolatának a hangsúlyozása. Sommásan intézi el a liberális kultúrpolitikát, amelynek bizonyos értelemben véve magam is a formálója voltam. Csak néhány teljesítményt említenék, aminek nyilvánvalóan a nemzet emelése volt a célja: az OTKA, a Nemzeti Kulturális Alap függetlensége, a médiatörvény, amely nem annyira rossz, mint amilyen a végrehajtása.

A *Magyar Optimum* nagyon tetszett. Én nem éreztem azt a fajta önostorozó, mazochista, a 16. századi magyar nemzetfelfogás zsidó prófétáktól átvett hangvételének utánzását. Németh Lászlóval értek egyet. A magyar nép kis nép. Képzelterheti magát nagynak, mint ahogy az összes közép-kelet-európai nép is képzelterheti magát nagynak, ám ez egy olyan kérdés, amit mindenképpen az önismeret dönt el. A cselekvési programrészben nagyon jók a pontok, de ha nem kontextualizáljuk őket a 21. század cselekvési lehetőségei irányába, akkor elvesznek. Itt az alapdolog az, amit John Kennedy mondott egyszer: „Ne azt kérdezd, hogy Amerika mit tett érted, hanem azt kérdezd, hogy te mit tehetsz Amerikáért!” Ezt a kérdést kell feltenni Magyarország szempontjából: *Mit tehetsz te Magyarorszáért?* Ezt le kell bontani különböző közösségekre, különböző intézményekre, és hangsúlyosabban kellene „államtalanítani” az egész szempontot. Messzemenően el kell határolódnunk az olyan fajta államközpontúságtól, amely most kezd az életben megerősödni, amelyet a nemzetnek és az államnak a reszekularizációja, az egyházzal történő komédiába fajuló összeolvadása mutat. Ettől messzemenően el kell határolódnunk. A magyarság jóval több, mint ünnepély, jóval több, mint körmenet, jóval több, mint néhány ereklje kultikus tisztelete. A magyarság minden magyar mondat, amit egy magyar ember létrehoz és kiejt a száján. Ilyen értelemben véve az *alulról fölfelé való építkezésnek lennék a híve*, és egy ilyen típusú programnak nagyon örülnék. Ez lenne az egyik szempont, amit felemlítenék.

A másik szempont, amit nem lehet megkerülni: a globalizációnak a mi szempontunkból van egy végtelenül fontos következménye, az információs társadalom, amelyet nem lehet elválasztani a nemzet kulturális újratemelődésének folyamatától. Ilyen értelemben sok minden azt fogja mutatni és azt fogja eredményezni, hogy *a magyar nemzetnek a kiterjedése addig fog tartani, amíg magyar mondatok vannak* és a magyar mondatoknak értői van-

Keletről Nyugatra Európa közepén

nak. Ez semmi fajta politikai határhoz nincs kötve, és az Internet jóvoltából ez tényleg egy globális dolog lesz. Ennek a konzekvenciáját végig kell gondolni a Nemzeti Kulturális Archivum szempontjából, az egész könyvtárpolitika szempontjából, a különböző oktatási programok szempontjából.

Utolsó szempontom a *multikulturalizmus és a posztmodern perspektíva*. Ezt sem lehet megkerülni. Egyesek nem szeretik ezeket a szavakat, de attól még maguk azok a jelenségek feltétlenül vannak, amelyeket a szavak jelentenek. A multikulturalitás arra a dilemmára utal, amit Balogh András is említett, hogy hajdan volt államközpontú nemzetek robbannak szét, de nem semmivé robbannak, hanem rekonstituálódnak magukat nemzetnek nevezett csoportok, akár a skótok, akár a walesiek, akár a bretonok, akár a baszkok és így tovább. Ha tetszik, ha nem, ez végül is egy multikulturális perspektívát vet fel. Nekünk magunknak is szembe kell nézni azzal, hogy mi lesz velünk egy ilyen helyzetben. A diaszpóra összefügg ezzel a jelenséggel. Nekünk nagyon fontos, hogy az Internet és az információs társadalom térhódítása következtében a diaszpóra elveszti hajdan volt fatális következményét, hogy akit kiengedtünk, azt elvesztettük. Most nagyon is velünk maradhat az illető, és erre nekünk, akik az egyik szétszórt nemzetek vagyunk a világnak, fokozott gondot kell fordítani. Meg kell mondjam, *ezt a szétszórtságot sem kell mitizálni*, mert van még néhány ilyen szétszórt nemzet Európában, az albánok, az írek, a lengyelek, a szerbek, ez nem egy annyira különleges dolog. Szerintem inkább az a különleges, ha egy nemzet nem szóródik szét. Mindkét dolgot irányvonalát üdvözlöm, és nagyon fontos lépésnek tartom abban a folyamatban, hogy a nemzet sajtóját kiénekeljük a jobboldal szájából.

Tabajdi Csaba:

A teljesítményelvűséget valóban jobban ki kellene fejteni. A „államtalanítást” illetően is teljesen egyetértek. Az én elképzelésemben az volt, hogy indítsunk az Interneten egy vitát: *Mit tehetsz Magyarorszáért?* Persze meg is lehet fordítani, hogy *Mit tehet Magyarország érted?* mert az embereket inkább most ez a kérdés izgatja szociális és egyéb okoknál fogva. Nagyon jó lenne, ha a fiatal baloldaliak írnának ebből a *Magyar Optimum*-ból egy fiatalos nyelvezetű vitaindítót, amiről az Interneten lehetne vitázni. Rajta van a neten az *Optimum*, de ennek a szövege nem egy mai fiatalnak való. A multikulturalizmust nem tartom igazán kidolgozottnak. Szerintem egészen más a multikulturalitás az USA-ban és Kanadában, mint Franciaországban. Franciaországot én multikulturálisnak érzem, bár nincs megoldva a bevándorló arabok, kínaiak, törökök problémája. Multietnikusnak tartom abban a tekintetben, hogy nincs elismerve a bretonok, az elzásziak joga. Egyetértek a multikulturalizmus eszméjével, de valami egészen más, bár teljesen megoldatlan az új és a régi kisebbségek problémája. Az Európa Tanácsban is ezzel bajlódunk, hogy a kettő összemósodik, és nincs szétválasztva. A multikulturalistát én varázsszónak érzem, ami nem fedi le az egész jelenséget, nem

fedile a tradicionális nemzeti kisebbségek problémáját. A distinkciókat nagyon fontosnak tartanám, mind a teória, mind pedig a gyakorlat szempontjából.

Bárdi Nándor történész, a Teleki László Intézet munkatársa:

Három dolgról szeretnék beszélni. Egyrészt arról, hogy hova helyezhető el a *Magyar Optimum* című vitairat a nemzettudat, nemzetstratégia, nemzetpolitika diskurzusban. Másrészt a szöveg problémáiról. Harmadszor pedig a határon túli magyar illetve a közép-európai problematikáról. Ezt a dolgozatot az 1988-as, Szokai-Tabajdi, *Magyar Nemzetben* megjelent cikkhez hasonló fontosságúnak tartom. A saját látószögemről annyit, hogy kisebbségtörténettel foglalkozok és elsősorban a társadalomépítés és a nemzetépítés összefüggései érdekelnek. (Például a kolozsvári Funar ügyek mögött engem igazából az érdekel, hogy a város 40–50.000 magyar munkása, hogyan szavaz, vagy nem szavaz és miért nem tematizálják ezt a réteget a kisebbségpolitikai közbeszédben? Az érdekel, hogy Jugoszláviában a választások alkalmával a jelöltlistákról kimaradt a 25–45 év közötti generáció: hol vannak, mi ennek a következménye politikailag? Vagy épp arra keresem a választ, hogy a Magyar Koalíció Pártja 350–400 nagyon fontos kulcspozíciót elfoglalva milyen visszahatással lesz az államigazgatásra és Dél-Szlovákia fejlődésére?)

Hova helyezhető el Tabajdi Csaba tanulmánya? A *nemzetstratégia–nemzettudat vitában a 1990-es években különböző fórumok* jöttek létre. Az Antall kormányzat alatt a *Magyarság és Európa* című folyóirat, a közép-európai gondolatot közvetítő *Európai Utas* című folyóirat, illetve 1998–99-ben folyik egy hosszú cikksorozat a *Tiszatúján*, amely megpróbál a „honnan jöttünk – hova megyünk?” kérdés megvitatásával a személyesen megélt nemzet-tudatot megjeleníteni. A tudományos kutatás tekintetében, az államnemzet versus nemzetközi viszonyrendszer témakörben, a nemzeti szuverenitás–állami szuverenitás problémájával kapcsolatban Bíró Gáspár nevét kell kiemelni. A történetírásban az eddigi hagyományokat felülírva Romsics Ignác mintegy kifordította a magyar történelmet, kívülről, a nagyhatalmi és nemzetközi viszonyok közegében értelmezte újra a magyar történelem töréspontjait és legfontosabb kérdéseit. Ugyancsak fontos Szarka László munkássága, aki a magyar–magyar viszonyt vizsgálja, és eljutott a Csoóri Sándor megfogalmazta mozaiknemzet-elképzeléstől az ún. „szerződéses nemzet” koncepcióig, ami manapság felmerül a státusztörvény körüli vitákban, de igazából nincs kidolgozva, és valójában a mai napig egy vágyalom.

Ide tartozik még egy különös egyéniség, akit a magyar kulturális és szellemi élet nem fogadott be, de annál nagyobb hatása van a határon túli magyar értelmiség gondolkodására: Molnár Gusztáv az erdélyi kérdést szeretné megszállottan és görcsösen megoldani/kezeleni. A társnemzeti koncepció kidolgozásában nagyon fontos szerepet tölt be a '90-es évek elején. Majd amikor ez megfeneklik –, úgy néz ki, hogy nincs politikai perspektívája – akkor egyfajta devolúciós, regionalizációs modell kidolgozásába kezd. Ezzel lendületet kaptak a

Keletről Nyugatra Európa közepén

vajdasági és erdélyi föderalista/regionalista mozgalmaknak, amelyek ma is jelen vannak a határon túli és a közép-európai politikában. A nemzettudat dimenziójában nagyon fontosnak tartom Tamás Gáspár Miklós és Kiss János munkásságát, akik az etnicizált nemzettel szemben a politikai nemzet, a honpolgár és a köztársaság eszményének konstrukcióján munkálkodnak. Ugyancsak fontosnak tartom a nemzeti mítoszok összehasonlító kutatását Kiss Gy. Csabánál és nemzetközi összehasonlításban elhelyezve a magyar nemzettudat, egyáltalán a nemzethez való viszony problémáját, ami jórészt Csepeli György nevéhez fűződik. De szintén megkerülhetetlen a nemzetkarakterológia vizsgálat másik vonulata, amely Laczkó Miklósnál, Glatz Ferencnél, vagy Hankiss Eleménnél jelenik meg. Tehát szerintem ezek az tudástermelő összefüggérendszer, amelyek felhasználhatók a baloldal új nemzetértelmezéséhez.

Más dimenzió a jövőkép keresése. Hankiss Eleménnél és a Fidesznél hangsúlyosan, de gyakorlatilag minden pártnál megjelenik a „Csináljuk meg Magyarországot!” program. E mellett van egy sokkal szűkebb és kevésbé ismert elképzelés, ami a Magyarok Világszövetségében született meg, és az egész külhoni állampolgárság kérdése mögött végül is ez az elméleti koncepció áll: Borbély Imre nemzetstratégiai programja, amely Tótkés Lászlónál is megjelenik. Ez a magyarországiságtól eltérő nemzeti paradigmában gondolkodik.

A nemzetstratégia keresésének alapkérdése, hogy a magyar politikának milyen „nemzetpolitikai” felfogása van. Gyakorlatilag két markáns vonalat tudunk megkülönböztetni. Egyrészt a Fidesz a *nemzeti reintegrációs programját*, másrészt pedig a Horn kormányzat alatt Tabajdi Csaba által szorgalmazott polgárosodási, *modernizációs elképzeléseket*. Ez utóbbi esetben Tabajdinak az a drámája, hogy teljesen egyedül van a pártján belül, miközben a reintegrációs koncepció mögött már egy párt teljes vezetése és apparátusa felsorakozott.

Mondandóm második része a *Magyar Optimum*ról szól. Tabajdi Csabának az a célja röpiratával, hogy ebbe az irányba formálja saját pártja jövőképét.

1. *Az első probléma a röpirat ellentmondásos volta.* Egyszerre beszél nemzeti konszenzusról és vitatkozik a FIDESZ állásponttal és saját pártja tehetetlenségével. Nehéz egy vitát elindítani, amikor az ember eleve tudja, hogy itt már egy párhuzamos diskurzusról, eleve politikailag behatárolt vitáról van szó. Míg az MSZP az előző időszakban elsősorban csatlakozásról beszélt, a Fidesz egyre inkább már *felzárkózásról* beszél. Míg az MSZP-kormányzat alatt minisztériumi főosztályvezetői, vagy államtitkári szinten állandóan a tűzoltás és az osztogatás, a problémák ilyen típusú *válságkezelése* működött abból adódóan, hogy az ország milyen gazdasági helyzetben volt, illetve ez az apparátus ebben szocializálódott, ehhez ért, addig a Fidesz kormányzat alatt *projektmenedzselés* folyik, tehát nagy programok megvalósítása került a középpontba. A külpolitika felfogásában az MSZP egy hagyományos *híd szerepet* akart betölteni, miközben a Fidesznél jelent meg a regionális móló szerep – mint jövőkép –, amelyre rá lehet csatlakozni. A kérdés az, hogy meg lehet-e ezt valósítani és hogyan tudják ezeket a stratégiai partnerségeket összehangolva az EU politikával megvalósítani? *A szocialista terminológiában és a párt gondolkodásában állandóan a pragmatikus*

kérdések jönnek elő, a kis ügyek megoldása, a technikák, és nem a történeti víziók az érzelmi összetartozás élménykeresése. A román–magyar alapszerződés vitája számomra kulcspont, mert ez az a pillanat, amikor Orbán Viktor magához ragadja a diskurzust azzal, hogy az egész kérdést egy *történeti vízióba* helyezi el, és az SZDSZ illetve az MSZP tehetetlen volt ebben a vitában. Azzal, hogy egy történeti vízióba helyezi el a problémát, minden gyakorlati ügy (alku, megfontolás stb.) másodlagossá válik. Az egész Fidesz–MSZP nemzetpolitikai vitában az a fontos, hogy ki irányítja a diskurzust, és a Fidesz ezt a szerepet mindig megőrizte. Erre azért is szüksége volt, mert alapvetően a román–magyar alapszerződés nemzeti retorikájával sikerült először megteremteni a jobboldal politikai egységét Orbán vezetésével.

2. A Magyar Optimum szerintem nem vitaindító, nem program, ez egy *jövőkép vázlat*. Nem világos, hogy mi is a funkciója. De kit akar megszólítani? Ugyanis azt, hogy „magyar megmaradás”, „befogadó magyarság”, „magyar csoda” lehet, hogy választási jelszónak eladható, de ezzel szakmai vitát nem lehet elérni. Azt feltételezem, hogy Tabajdi Csaba ezzel az írásával a pártprogramra akar hatást gyakorolni, és ezért vannak mozaikszerű, hogy úgy mondjam kiegyensúlyozatlan szövegektérések a szövegben.

3. A tranzitológiai szakirodalomban *ma Közép-Európa tekintetében három nagy kérdés körül forognak a viták*. Az egyik az egységes centralizált nemzetállam leépülése, a másik az európai, vagy a nyugat-európai intézményrendszer adaptációja és ennek mikéntje, a harmadik pedig *„a helyünk a világban” problematika*. (A magyar szakirodalom a helyünk Európában témakörben a legbőszesebb.) Tabajdi Csaba az egész röpiratban, igazából a „helyünk a világban” kérdéssel foglalkozik. De igazából nem néz szembe azzal a kérdéssel, hogy az eddig csak az EU-csatlakozással kapcsolatos kérdések rendeződtek, de az azt követő érdekérvényesítéshez, sem pontos stratégiai programokkal, sem szakértői réteggel nem rendelkezik Magyarország. A határon túli magyarság kérdésében sem csak azért nem végleges kezelési mód az EU tagság, mert lesznek abból kimaradó országok, komoly magyar közösségekkel. Hanem mert az EU-n belül sem szűnik meg a nemzetépítési logikáknak (habitusoknak) alávetett nemzetállami forráselosztó központok túlhatalama. Harmadrészt pedig a határon túli elitek nyelvtudás, képzettség stb. szempontjából felkészületlenek az EU-n belüli érdekérvényesítésre. De itthon körülnézve is azt látjuk, hogy *nincs egy olyan kormányzati szakértői réteg Magyarországon* (nem alakult ki, vagy nem maradt a helyén), *amely a stratégiai kérdéseket le tudná fordítani középszintű kormányzati programokra. Ez a rendszerváltás egyik legnagyobb rákfeneje*. A Tabajdi-féle kisebbségpolitika legnagyobb gyengéjét az 1994–1998 közötti időszaknak ugyanebben látom: a szakpolitikai-modernizációs programjához nem volt olyan szakapparátusa, ami ezt át tudta volna vinni. Ugyanez a probléma a státusztörvény létrejötte és végrehajtása kapcsán is. A Fidesz kormányzatban nincs egy olyan apparátus, ami függetlenül a napi politikától és ezeket a kérdéseket szakszerűen meg tudná oldani.

4. *Nem hiszek az – a röpirat feltételezte – egységes Európában*. Az „Emeljük Európába

Keletről Nyugatra Európa közepén

a magyarságot!” mondattal csak részben az a problémám, hogy Európa sokféle. Az igazi gondom azzal az *aufklerista* viszonyulással van, amely a magyar értelmiséget és az egész nemzettudat vitát jellemzi. Azzal az elszánással, hogy „mi majd nemzettudatot fogunk adni”. A társadalmi közgondolkodás szempontjából ennek a gondolkodásmódnak a fiatalabb nemzedék körében vége. Tudják, hogy csak maguk erejére számíthatnak. A nacionalizmus tanulmányok felől nézve pedig tudjuk, hogy a nemzet és az ahhoz való viszony nem valami állandó, metafizikus viszony, hanem folyamatos hozzájárulás, formaváltozások sokasága a kultúrában, a politikában, a társadalomban, ahol ez a viszony szervezőerőként megjelenik.

5. Tabajdi Csaba szövegében csak egyetlenegyszer fordul elő, hogy az, hogy *a nemzeti eszme, vagy a nacionalizmus legitimációs eszköz is lehet*. Közép-Európában ez roppant fontos funkció a politika és a társadalom közti viszonyban. Az 1960-as években meginduló közép-európai fejlődésnek kulcsproblémája, hogy a szocializmus ideológiai legitimációs bázisa meggyengült, új legitimációs eszközök után kell nézni. Ez lett a nemzeti függetlenség eszméje és a nemzeti szimbólumok újbóli használata. Az NDK és Magyarország – érthető okokból – ebből kimaradt. Így ezekben az országokban a baloldal a nemzeti retorika szempontjából hátrányba került. Ezzel párhuzamosan a magyar volt szocialista párteliten belül – eltérően a környező országok posztkommunista elitjeitől – a technokrataapparátus, reformközgazdász, körök lettek a rendszerváltás során meghatározóak.

6. A nacionalizmuson belül egyszerre van jelen a legitimációs funkció és a nemzetépítő, modernizációs szándék. Magyarországon a két világháború között egyszerre jelent meg a Horthy-korszak irredenta nemzeti kultusza, a revíziós kultúra, amely mindent felül írt és a népi írók társadalmi reform gondolkodása. *Tehát van egy legitimációs hagyomány és van egy nemzet és társadalomépítő hagyomány*. A magyar nemzeti gondolkodás éppen abban különbözik a szomszédos országokban uralkodó nemzeti közgondolkodásától, hogy a társadalomépítő elem a reformkorban, a kiegyezéskor, a századfordulón, a '30-as években, majd a rendszerváltás nemzedékénél sokkal erősebben jelen van, mint az összes környező ország nemzetépítésében. Ez többek között arra vezethető vissza, hogy a 19. század második felében már a magyar elitnek volt – ha korlátozottan is – önálló államisága.

7. A „magyar megmaradás” és a nyitott „magyar befogadást” – a problematikus kérdésekhez sorolom. Ezeket a megfogalmazásokat mindenképpen differenciálni kellene. A „megmaradás” nem „csoda”. Ennek a kiemelését félrevivőnek tartom. A befogadás, a nyitottság tekintetében pedig emlékeztetnék arra, hogy minden kelet-európai nép úgy gondolja, hogy ő roppant toleráns és befogadó. (A saját kisebbségei pedig ezzel visszaéltek...) A magyar nemzetépítés során a más etnikumúak általában olyan társadalmi csoportot alkottak akiknek nem volt még saját nemzeti azonosságtudata, nem tartoztak még valamely nemzethez. Tehát sokkal könnyebb volt őket asszimilálni.

8. Tabajdi Csaba felsorolja a problematikus kérdéseket, a kisebbségek érzés stb. Ezekből a habituális sajátosságokból két dologra hívnám fel külön is a figyelmet. Az első az atomizált Magyarország, teljesen individualizált személyiség, és közösségi kép. A 20. száza-

di magyar történelemnek van egy olyan olvasata, hogy mindent el tudsz érni egyedül, az alkuidal. Ebből alakul ki a tudatos szegregációs rendszer az iskola, lakóhely, kulturális fogyasztás intézményei révén. Ez egyrészt teljesítményre sarkal, hogy bekerülj ebbe a középosztályi szerkezetbe. Másrészt szolidaritás deficittel is jár a közösségi élet szempontjából. Mindez azzal jár, hogy a magyarországi közszellem sokkal kevésbé várja el vagy bízik az államban, valamely pártban vagy egyéb intézményekben, mint ahogyan az a szomszédos országokban élő magyar közösségekben általános. A másik nagyon fontos jelenség a magyar társadalom alrendszerének átpolitizáltsága. S ez kihat a szakpolitikákra a társadalmelemzése és a valóságkép konstrukcióinkra is.

9. Tabajdi Csaba megbékélési nyilatkozatról beszél, amit román és szlovák részről meg kellene tenni. Jó szándékú szimbolikus gesztus lehetne. Ezzel csak az a probléma, hogy volt már ilyen kezdeményezés román–magyar viszonylatban. Bíró Gáspár és Molnár Gusztáv ki is elemezte, hogy miért nem jött ez létre. Szlovák részről pedig, Hamberger Judit kezdeményezett ilyet, ez is kudarcba fulladt. Léteznek praktikusabb, nem ilyen látványos kitörési pontok is. Az egyik probléma katalógus elkészítése, amely Magyarország és a szomszédos országok viszonylatában három szinten közelítené meg a kapcsolatokat: történeti komplexusok, kisebbségi kérdés és a szomszédságból adódó szakpolitikai problémák. Így számba lehetne venni a az értelmezési különbségeket és a konfliktusgócokat. Ez két dolog miatt lenne fontos. Egyrészt szabályozott kutatást lehetne elindítani, másrészt pedig Magyarország kezdeményező helyzetbe kerülhetne. Ugyanis, ha megtervezetten, jól átgondolt kérdésekkel a kor, európai politikai, jogi és tudományos színvonalán vet fel ügyeket és a problémákat kezelő technikákat és kezelési módszereket a magyar kormányzat, akkor a másik fél kerül lépéskényszerbe. A nemzetstratégia nem „beszély” kérdése, hanem szakpolitikai hatékonyság függvénye.

A másik kitörési pont lehetne a magyar jelenlét megteremtése a szomszédos országok tudományos és kulturális életében. Ez egyrészt kommunikációs kérdés. Az utóbbi évtizedben a szomszédos országokban, különböző okokból kifolyólag megnőtt az érdeklődés Magyarország iránt. Sajnos ma Magyarországnak nincs a szomszédos országokkal kapcsolatos fordítói, könyvkiadási, média vagy épp ösztöndíj programja. Például az MTA Domus programjában állandó probléma, hogy nem magyarok kutatókat, hogyan lehetne megfelelő magyarországi kutatási ösztöndíjakhoz juttatni. Mindezt Magyarország – ha lenne erre politikai akarat – különösebb nehézség nélkül megoldhatná. (Az erre vonatkozó konkrét policyk szerint évi 20 millióból komoly eredményeket lehetne elkérni.)

Mondandóm harmadik részében a külmagyar problematikával foglalkozom.

A két világháború budapesti kormányzatok magyarságpolitikáját a *revíziós jövőkép* határozta meg. Ez az a korszak, amikor a nemzetpolitikai célok a legkisebb mértékben tértek el a hosszabb távú külpolitikai céloktól, hiszen a revízió akarásában konszenzus volt Magyarországon és a határon túli magyarok körében is. Ez a társadalmi jövőkép azonban az egész Horthy-rendszer legitimitációs alapját képezte. Ahogyan a magyar történelem kulcspontjává

Keletről Nyugatra Európa közepén

vált Trianon, úgy a politikai és társadalmi élet meghatározója lett a revízióra és az ehhez szükséges lépésekre történő hivatkozás. Az addigi államnemzeti dominanciájú állami identitáspolitikát felváltotta egy ambivalens, befelé államnemzeti felfogást, kifelé pedig a kultúrnemzeti összetartozás hangsúlyozása. Miközben Magyarország továbbra is nemzetállamként működött.

A második világháború alatt, a megnövekedett ország új, nagy nemzetiségi csoportjai miatt magyarságpolitika helyett inkább a *többségi helyzetből adódó nemzetiségpolitikáról* beszélhetünk. Az addigi magyar kisebbségi álláspont, miszerint a kisebbségi kérdés kezelése a nemzeti autonómiák megteremtésén keresztül valósítható meg, lekerült a napirendről, és az 1868-as nemzetiségi törvény továbbfejlesztésére helyeződött a hangsúly. Tehát a nemzetiségi kérdést nyelvpolitikai kérdésnek tekintették. De a Szlovákiában és a Dél-Erdélyben maradt magyarságot érintő diszkriminatív intézkedések révén pedig a napi kormányzati munkában a reciprocitás vált irányadóvá. (A kölcsönös nemzetiségi diszkrimináció illetve a jogegyenlőség kölcsönösségi alapon való biztosítása egymás nemzeti kisebbségeinek egyaránt tiszthelyzeteket teremtve.) Ugyanakkor a visszacsatolt területeken állami modernizációs és tudásbeviteli programokat indítottak mintegy a harmincas évek magyarországi reformkonzervatív társadalompolitikai programok kipróbálásaként.

Az ötvenes évektől kezdődően a határon túli magyarok ügyével kapcsolatos politikai álláspontot két alapelv határozta meg. Egyrészt az, hogy a *nemzetiségi kérdés* minden egyes szocialista ország belügyének számított, legalábbis az internacionalista dogma szerint. Másrészt a hivatalos megfogalmazások szerint a marxizmus–leninizmus győzelmével a *nemzeti konfliktusok is automatikusan rendeződnek*, hiszen azokat a burzsoázia és a feudális uralkodó rétegek osztálynyomása idézte elő. Ha ezeket megszüntetjük, maga a kérdés is megoldódik – így tanította az elmélet. A nemzeti dimenzió helyett az osztályharc kapott kizárólagos prioritást. Ezen túl a legfőbb tényező az volt, hogy ebben az időszakban nem beszélhetünk önálló magyar külpolitikáról.

A hatvanas évek közepétől a pártvezetésnek szembesülnie kellett a határon túli magyarság és a szomszédos szocialista országok szétfejlődése kapcsán felszínre kerülő konfliktusokkal. Hivatalosan a *kettős kötődés* ideológiáját hirdették meg: a nemzetiségek (a magyarországiak és a határon túl élő magyarok) egyszerre kötődnek saját nemzeti kultúrájukhoz és állampolgárságuk révén az adott országéhoz. (De mindkét kultúrában a szocialista értékek ápolását szorgalmazták.) Így ezek a nemzetiségek egyben „*hidat*” is képeznek a két nemzet között, legyőzve a történelmi előítéleteket. Ezzel a nemzetiségi kérdés belügyként való kezelésében nem állt be ugyan változás, de a nyilvánosság kizárásával folytatott pártközi és külügyi megbeszéléseknek egye inkább a határon túli magyar kulturális, oktatási intézmények ügyei kerültek a középpontjába. A hetvenes évektől – a homogenizációs politikák megerősödéséből adódó intézményi leépülés miatt – ezekben a kérdésekben voltak a legkomolyabb konfliktusok. A budapesti politika alapvetően a marxista-leninista nemzetiségpolitikára hivatkozva a nemzetiségi jogegyenlőség biztosítására helyezte a hangsúlyt.

A nyolcvanas évekre három – később a rendszerváltásban is meghatározó – nyomásgyakorló csoport formálta a magyarországi magyarságpolitikai közbeszédet. A *népi írók* csoportja alapvetően demográfiai és kulturális problémaként kezelte a kérdést. A *demokratikus ellenzék* köreiben, mint emberi jogi problémát értelmezték és jelenítették meg a kisebbségi problémákat. Az *MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársai*, Szűrös Máttyás – Tabajdi Csaba és kollégáik pedig a Szovjetuniótól függetlenedő, szociáldemokrata kapcsolatokat kereső magyar külpolitika sajátos nemzeti érdekképviselésének tekintette a határon túli (elsősorban a romániai) magyarok problémáinak felvetését a kétoldalú tárgyalásokon és a nemzetközi fórumokon. Ezeknek a törekvéseknek az eredményeként deklarálták 1988-ban hivatalosan, hogy *a határon túli magyarság a magyar nemzet része*. Majd ebből kiindulva azt az elvet, hogy a határon túli magyarsággal kapcsolatos kérdések a *szomszédsági kapcsolatok megkerülhetetlen részét képezik*. Valójában ezt követően indult el a magyarságpolitika intézményesítése a Nemzeti és Etnikai Kollégium/Titkárság, majd 1990-ben a HTMH létrehozásával.

Ez a nyolcvanas évek közepétől a kilencvenes évek közepéig tartó időszak alapvetően *kisebbségvédelmi program* volt: a nemzetközi emberi és kisebbségjogi normák betartatása/kiharcolása a szomszédos országokban valamint ezzel párhuzamosan a közép-európai magyar nemzeti kisebbségek saját autonómiáinak megvalósítása.

Néhány kérdésben konszenzus alakult ki a határon túli politikával kapcsolatban:

1. Nem a határok helyét, hanem azok minőségét kell megváltoztatni.
2. A határon túli magyar társadalmak saját intézményrendszerhez való joga.
3. A határon túli magyar pártok egyenrangú kezelésének az elve. (Ezt mindenki deklarálta, de senki nem tartotta be.)
4. A határon túli magyar érdekeknek a nemzetközi jogi fórumok előtt való képviselése.
5. A magyar költségvetésnek része a határon túli támogatási rendszer.

Nem kívánok abba belemenni, hogy az Antall-, a Horn- és az Orbán-kormányzat határon túli politikája között mi a különbség. Sokkal fontosabbnak tartom a *szétfejlődés* problémáját amelyet Tabajdi Csaba felvetett. Lehet erről úgy gondolkodni, hogy a nemzeti egység reményében meg kellene a folyamatot akadályozni vagy más irányba kellene terelni. Ezzel szemben én úgy gondolom, hogy a közép-európai magyar kisebbségi közösségek egymástól és Budapesttől való másként fejlődése egy megállíthatatlan folyamat. Még akkor is ha a térség sokféle integrációja során létrejön egy Budapestről meghatározott közös magyar médiatek és fogyasztás. Szembe kell nézni az adottságok másságával is. A határon túli töredéktársadalmakat (külmagyar életvilágok hálózatát) az intézményesültség szempontjából megkülönböztethetjük a szerint, hogy egyesek kulturális közösségekként léteznek, míg mások politikai (nemzeti) közösségekként határozzák meg magukat. Kulturális közösség az ausztriai, a szlovéniai, és a horvátországi magyarság. Politikai közösség (aminek van egy konzociális társadalmi berendezkedésre utaló jövőképe) a jugoszláviai, a romániai, az ukrainai és a szlovákiai magyar kisebbség.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Sokkal élesebb a különbség, ha működés szempontjából nézzük meg ezeket a kisebbségi társadalmakat. Van három olyan kisebbségi közeg, amely már diaszpóráként vagy szóróványként működik. Gyakorlatilag az asszimiláció útján van ebből kettő: a szlovéniai és a horvátországi. Az ausztriai azért speciális helyzet, mert jelen van a hétezres előregedett magyar közeg Burgenlandban, egy 15 ezres '56-os emigráció és a kb. 30 ezres, döntően Erdélyből menekült sokkal fiatalabb csoport Bécsben. Ez utóbbiak már a nyugati magyarságra és a Magyarországról egyre nagyobb számba Ausztriában és Németországban dolgozó vendégmunkásokra jellemző új életformát alakítottak ki: Magyarországon kívül dolgoznak, de idehaza is van házuk (a dunántúli lakáspiac keresletének jelentős része ebből a közezből került ki) és itt töltik szabadidejüket. A kisebbségi társadalmak működésének másik típusa lokális, falusias társadalmakká vált és középosztályuk jelentős részben elvesztve, homogénizálódtak. Ez jellemző a kárpátaljai és a vajdasági magyar közegre. A politikai elit tagolt, etnikai szavazóbázisa szétesett. A magyar közösségi intézmények formálisan működnek, de társadalmi modernizációs erővel, mobilitási pályára állításhoz szükséges társadalmi tőkével nemigen rendelkeznek. A „hivatalos” közösségi élet a hagyományőrzésre koncentrál. A kisebbségi társadalmak működésének harmadik típusa, amely teljes társadalmi tagozódással és kiterjedt társadalmi alrendszerrel bír: a szlovákiai és a romániai magyar társadalom. Történeti értelemben ezek a kisebbségi társadalmak létrejöttük szerint kényszerközösségek, amelyek nyolcvan év alatt vállalt közösségekké váltak azért, hogy kénytelenek voltak válaszolni a budapesti és a bukaresti, a prágai, a pozsonyi, a belgrádi nemzetépítési kihívásokra, és a saját társadalmuk modernizációjára is. Így jött létre – a nemzetépítő kisebbségi elitek közreműködésével egy külön kisebbségi társadalom. De ezek épp a belső és külső integrációs válaszok során fejlődtek szét egymástól és egyben Budapeستől is.

Két konkrét példa ennek a szétfejlődésnek a következményeire: A nyelvtudományban nagy vita van arról, hogy van-e standard magyar nyelv. Egyre inkább kiderül, hogy nincs ilyen, hanem különböző nyelvváltozatok léteznek. A politikai életben is teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy egy RMDSZ vagy egy MKP politikus az adott ország kormányzó pártjának tagja, benne van a koalícióban, ott más súlya van, és másképpen viselik.

Napjainkban kezdődött el az első olyan nagy magyar–magyar játszma amely alapvetően a magyarországi belpolitikai életet is tematizálhatja. Ez az úgynevezett külhoni állampolgárságról szóló törvény körüli aláírásgyűjtés Erdélyben, ami visszaüthet, akár a Fidesz kormányzatra, akár az egész magyar politikai elitre. A külhoni állampolgárságról szóló vitában a kisebbségi elitek Magyarországon is ugyanazokkal az emancipatorikus és szociális igényekkel léphetnek fel, amivel saját országukban, és ez beleütközik a magyar politikai elit értetlenségébe.

A kisebbségpolitika egyrészt *kisebbségi érdekvédelem*, másrészt társadalomszervezés. Történetileg a kettő egyensúlya kívánatos. Ez az egyensúlytörekvés jellemezte a Tabajdi-féle kisebbségpolitikát. A mai Fidesz kisebbségpolitikában azonban a társadalomszervezés, mint elv – éppen amiatt, hogy nagy, politikai indíttatású és nem a társadalompolitikában gyökerező projekteket irányítanak – mintha háttérbe szorult volna.

Egy másik kisebbségpolitikai kettősség: a *nyelvpolitikai* irányultság és az önálló *identitáspolitika*. A nyelvpolitika a nyelvhasználati jogok biztosítása. S ehhez kapcsolódik az a kérdés, hogy ez elegendő-e az azonosságtudat megőrzéséhez? Avagy már ehhez is nyelvi-kulturális alapon szervezett önálló intézményekre van szükség? A kilencvenes évek végére egyértelművé lett, hogy maga a nyelvhasználat biztosítása sem oldható meg az identitáspolitikai háttér nélkül.

A többször megcélzott külmagyar stratégia végiggondolásakor három folyamatot nem lehet figyelmen kívül hagyni. 1. A határon túli magyar politikai közösségek képviselője a '90-es években egyre inkább pártosodott, de magánál tartja az önkormányzati jogosítványokat (azt, hogy letéteményese a határon túli magyarság érdekképviselőjének), miközben őt magát nem lehet társadalmilag ellenőrizni. Gyakorlatilag *hiányoznak a társadalmi kontroll mechanizmusok*, hiszen a nyilvánosság is ezeknek a pártoknak a kezében van. Eddig nem jöttek létre azok a kis magyar nemzeti tanácsok/parlamentek, amelyek minden autonómia koncepciónak a lényegét képeznék. 2. A másik nagyon fontos dolog, hogy folyik a *magyar – magyar (re)integráció*. Ez megindult a tudományban, a kultúrában, a médiában, az oktatásban, és a politika és a gazdaság szintjét is. Ezt azonban nem szabad kizárólag magyar ügyként kezelni. Az egész térségben folyik egy ilyen integráció, de sose szoktunk azzal foglalkozni, hogy egyrészt ez a globalizációnak köszönhető fogyasztási mintakövetésben a legerősebb, másrészt a szláv népek vonatkozásában is beindultak új kapcsolatépítések. Tehát nem vagyunk egyedül ebben az integrációs folyamatban. Éppen ezért nagyon fontos volna a magyar–magyar integrációt közép-európai összefüggés rendszerben elhelyezni. Régi történelmi tapasztalat, hogy aki Közép-Európában államhatalmát tekintve erős pozícióban van, az soha sem akar összefogni a többiekkel. Ezt a hagyományt meg lehetne törni, nem naiv bölcsész optimizmussal, hanem konkrét szakpolitikával.

3. Van egy kánon a szülőföldön való maradásról a politikusok rutinosan felmondják, de ez csak a retorikavalóság. Az ember nem csak azért él a szülőföldjén, mert szereti a hazáját (persze azért is), hanem azért, mert ott van mobilitási pályája, meg tud ott élni, és egyáltalán, van a közösségi életnek egy olyan intenzivitása, ami oda köti. Úgy néz ki, hogy a mai Vajdaság, Kárpátalja és Erdély nem az a világ, amely képes biztosítani ezeket a mobilitási pályákat. Pontosabban ezek az ottani pályák sokak számára nem versenyképesek a magyarországi lehetőségekkel. Mit lehet ebben a tekintetben tenni? Új szempontokat kellene keresni. Kulcskérdésnek azt látom, hogy ezek a magyar csoportok miként vesznek részt az adott ország modernizációjában, milyen a határon túli magyarság munkaerőpiaci pozíciója? Fontos az egyházi vagyon kérdése, fontos az önálló magyar felsőoktatás, de mindez alapvetően csak akkor hasznosulhat, ha mindez a munkaerőpiaci pozíciók javítását, a középosztály termelést szolgálja.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Tabajdi Csaba:

Figyelmetekbe ajánlom a *Históriának* azt a számát, amely a magyar Millenniummal foglalkozik. A befogadó készség kapcsán rendkívül meggyőző, ahogyan ezt Glatz Ferenc bizonyítja. Egyrészt volt egy tudatos telepítő politika nemcsak az Árpád ház idején, hanem később is. Másrészt ez a befogadó készség – a 20. század bizonyos időszakát kivéve – nemcsak az uralkodó osztályt jellemezte, hanem a magyar társadalmat is. Glatz Ferenc ebben utal arra, hogy nemcsak a gazdag itáliaiakat és a német birodalomból származókat fogadták be a magyarok, hanem a keletről jött szegényeket is: a besenyőket, a jászokat, a cigányokat, amikor a zsidókat és a cigányokat a mai értelemben vett Nyugat-Európa kiűzte, ezért nincs ott ma ilyen értelemben cigányprobléma. A másik kérdés: hogyan lehet mitizálás nélkül megfogalmazni, hogy végül is egy közepesen fejlett európai ország lettünk kelethez viszonyítva, jóval nyugatiasabb szerkezetekkel. (Lásd: Bibó István és Szűcs Jenő). Miként definiálható ez? A kérdés a nemzettudat szempontjából megkerülhetetlen, mert egy magyar millenniumnak, a magyar államiságnak végül is valamiféle mérlegét meg kell vonni.

Romsics Ignác történész, egyetemi tanár

Nem arra készültem, hogy előadást tartsak, hanem arra, hogy a megküldött szövegekkel kapcsolatban észrevételeket tegyek. Viszont olyan érdekes dolgok hangzottak el az itteni fölszólalásokban, hogy egy-két dologra szeretnék reflektálni. Én nem látom összeegyeztethetetlennek a magyar történelemnek azt az interpretációját, amit Balogh András mondott, és amiről Tabajdi Csaba írt. Az igazságot a kettő között látom. Egykét konkrét példával megmondom, hogy mire gondolok. Kétségtelen, hogy mindig Európában voltunk, Európában vagyunk, ott leszünk, tehát Európába nem kell „beemelődni”. Most európai intézményekbe kívánunk belépni, és lehet politikai stratégiát találni arra, hogyan kell oda bemenni, vagy hogyan nem kell. De kétségtelen, hogy európaiak vagyunk hosszú idő óta.

Az is igaz, hogy Európa nem egységes, sosem volt egységes, és ezen belül az egyes nációknak és az egyes országoknak nyilvánvalóan mindig különböző helye, különböző pozíciója volt. Az államalapítással becsatlakoztunk egy akkori „globalizált” kultúrába, amelyből azóta sem szakadtunk ki teljes mértékben, még tulajdonképpen 1945 után sem. Már Mohács előtt is különböző szintjei voltak az európaiságnak. Ez mindig akkor jut eszembe, ha Franciaországban járok, és a francia gótikus katedrálisokat látogatom, az orléansit, vagy a reimsit, és hasonlítom a magyar gótikához, aminek nagyon piciny nyomai vannak, pedig mi is a keresztény kultúrkörhöz tartozunk. Nem azért, mert a törökök elpusztították, a nyugati és északi sávban sem találunk olyan gótikus katedrálisokat, mint amilyenek Franciaországban vannak. Tehát Európában voltunk, Európának a keleti felében, földrajzilag a közepén, amit ezért nevezhetünk Közép-Európának is. Mohács előtt és Mohács után is azonban egy sajátos szinten voltunk ott. Ha még távolabb megyünk, akkor még inkább felfedezhetők egy

ilyen szintkülönbségek. Azt hiszem, hogy ezek a szintkülönbségek megvoltak, megvannak és meg is lesznek. Tulajdonképpen csak annyit tehetünk, hogy a különböző tényezők által számunkra kijelölt pályán belül az optimumhoz közelítünk, vagy pedig távolodunk attól.

A politikának nyilván az a feladata, hogy az optimum felé közelítsünk. Ebben az értelemben én földolhatóan látom azt az ellentétet, hogy európaiak vagyunk, de ugyanakkor sok tekintetben különbözünk is attól, amit mindig mintaként szoktunk említeni. Én ezeket a különbségeket ma is látom. Nyilvánvalóak például a munkakultúrában. Abban, hogy a világnak a nyugati felén akárhol, ha 8 órára beszéltünk meg egy találkozót, akkor ott 8 órakor a találkozó meg szokott kezdődni, és ha véletlenül nem kezdődött meg, akkor elnézést kérnek. Magyarországon a gyakorlat nem ez. A negyedórás késés természetesnek tűnik. Utalhatnék arra is, hogy hogyan bánnak az emberrel a bankban, az üzletben itt és tőlünk nyugatra. Tehát látok javítani valót az országnak a munkakultúráján és a mentális beidegződésén.

Kétségtől, ha Európát egészben nézzük, ugyanezekkel, sőt rosszabb jelenségekkel is találkozunk, például Portugáliában, vagy Görögországban. Hozzájuk képest jó helyezésünk van talán még most is. Azt hiszem, hogy a vitának az a lényeges pontja, hogy milyen mértékben specifikus a magyar fejlődés. Ekkora országnak, mint Magyarország a szuverenitása természetesen korlátozott volt évszázadok óta, noha ennek a korlátozottságnak is nagy fokozatai vannak. Függetlenül attól, hogy vannak itt amerikaiak, vagy nincsenek itt amerikaiak, a szuverenitásunk meglehetősen korlátozott, és ezt így kell tudomásul venni. Ezzel nem állunk egyedül. Más országoknál ez ugyanígy van, és a világ e szerint működik.

Ezek után szeretnék elszakadni a kialakult vitától, és a tanulmányok egyikét centrális pontjához kapcsolódni. A törekvést magát, hogy egy politikus, vagy egy politikai pártnak a képviselője ki akar alakítani alapvető kérdésekben nemzeti konszenzust, és e mögé fel akarja sorakoztatni a politizáló közvéleményt, rokonszenvesnek tartom, és ezzel egyetértek. Több ilyen kérdés van nyilván, az egyik a kisebbségi kérdés, amiről itt sok minden elhangzott. Szeretnék egy másik ügyet is említeni, amelyet ugyanilyennek látok, és nagyon szorosán kapcsolódik a globalizációs jelenséghez. Tabajdi Csaba említi, hogy nekünk három kincsünk van: a földünk, az agyunk, és a termálvíz. Mind a három fontos, de ezek között én nagyon fontos fokozati különbségeket látok.

Termálvizeink most vannak, ám lehet, hogy egyszer nem lesznek. Tehát erre a jövőt felépíteni nem lehet. Bár amíg vannak, addig ezt nyilván ki kell használni őket. A termőföldünk is nagyon fontos, mert szeretjük, amit itt megtermelünk. Ám sokkal fontosabb volt ezelőtt 100–200 évvel, amikor a nemzeti jövedelem 50–60 százalékát adta. Ma, ha jól tudom, csak néhány százalékát adja a termőföld. Ezzel nem akarom lebecsülni a föld jelentőségét, csupán reális perspektívába szeretném helyezni a fontosságát.

Ezzel szemben a tudást olyasminek tartom, amitől a jövőnk alapvetően függ. Ha valamilyen hibáztatok a magyar politikai elitet, akkor azért hibáztatok, mert az elmúlt tíz évben képtelen volt a szavazatmaximáló stratégiákon fölülemelkedve ebben az alapvető kérdés-

Keletről Nyugatra Európa közepén

ben egy olyan konszenzusra jutni, amely hosszú távon biztosíthatná Magyarországnak a relatív előnyöket a globalizálódó és integrálódó világban. Magyarország ezt a Habsburg uralom alatt el tudta érni, a Horthy időszakban – bizonyos szempontból – el tudta érni. Az utóbbi 10–15 évben viszont nem tudta elérni, aminek katasztrofális jelei vannak az alapoktatásban, a középoktatásban és a felsőoktatásban egyaránt. Magyarországnak több nyelven beszélő, a világban járatos fiatalemberekre van szüksége. Ilyen emberek vannak, és egyre többen lesznek, akár teszünk valamit, akár nem. Ha van egy párt, amelynek erre elképzelése, koncepciója van, akkor ezt a folyamatot siettetni, befolyásolni tudja, és a nemzet érdekében kamatoztatni. Sajnos azonban ebben nem látok semmiféle előremozdulást vagy bármiféle távlatos koncepciót. Tehát én a legfontosabbnak a jövő embereit tartom. Vagyis azt, hogy mostani fiataljaink hogyan tudják a jövőben a globalizált világ körülményei közepette a magyar érdekeket, a magyar nemzeti érdekeket képviselni. Az utóbbi öt évben sikerült elérni, hogy a pedagógus fizetések most már hosszú időn keresztül az átlag alatt vannak 5–6 ezer forinttal. *Görög–török példát mondok: ott az egy főre jutó GDP 160 %-a egy tanár átlagfizetése, míg Magyarországon 70 %.* Ebben nincs különbség az Antall-, a Horn- és az Orbán-kormány között. Ez tragédia. Az, amit Nemzeti Alaptanterv címen műveltek, szintén egy tragédia volt. Akik kialakították, azoknak nem volt reális képük arról, hogy mi van egy magyar faluban, vagy egy magyar kisvárosban, és mikor elmondtuk nekik, akkor sem akarták tudomásul venni, hogy az élet onnan másképp néz ki, mint ahogyan Budapesten elképzelik. Olyan tárgyakat iktattak a nemzeti alaptantervbe, amelyek sem az Egyesült Államokban, sem Németországban, sem Franciaországban nincsenek. Az oktatás terén nem történt semmiféle távlatos kezdeményezés egyik kormányzat részéről sem.

A másik alapvető probléma a nemzeti kérdés és a baloldal, ami a modern magyar történelem egyik neuralgikus pontja. A magyar munkásmozgalmon belül a nemzeti kérdés ritkán volt a helyén, és ritkán kezelték megfelelően. Ezt így volt a Tanácsköztársaság alatt, amikor a nemzeti trikolort a vörös zászlóval, a nemzeti *Himnusz*t pedig az *Internacionálé*val cserélték le, így volt 1945 után egy egészen abszurd módon, és 1956 után különösképpen.

Ez a szembenállás egyáltalán nem törvényszerű. Lengyelországban nem volt törvényszerű, Spanyolországban nem volt törvényszerű, tehát nem kell, hogy így legyen! Attól, hogy valaki baloldali és szocialista, minden további nélkül támogathatja a székelyföldi magyarok autonóm törekvéseit. Ebben semmiféle ellentmondást nem látok. Azok közé a baloldali emberek közé tartozom, akiket a nemzeti kérdésben elfoglalt álláspontja miatt a baloldalon nacionalistának tartanak. Örülök, hogy Tabajdi Csabával és a Balogh András által elmondottakkal a legteljesebb mértékben egyetérthetek. Tehát: globalizáció és integráció lesz, ehhez csak alkalmazkodni lehet, ezzel szembeszállni nem. Azonban a Kárpát-medencében élő emberek túlnyomó többsége évtizedek múlva is magyar nyelven fog egymással kommunikálni, miközben az elittől elvárható, hogy több nyelven képviselje ennek a magyar nyelvű közösségnek az érdekeit. Mindenki nem fog megtanulni a globális világnak a nyelvén, ez nyilvánvaló.

Összefoglalva: Tabajdi Csaba tanulmányát, a *Magyar Optimum*ot alapvetően jónak tartom, és Balogh Andrással egyetértve helyeslem, ha a magyar baloldal újragondolja viszonyát a nemzeti ügyekhez.

Görög Tibor tudományos kutató

Szolidarizálok azzal, amit Balogh András mondott az „*Emeljük be Magyarországot Európába*” című anyaggal kapcsolatban. *A baloldal és a nemzeti kérdés*, valamint a *Magyar Optimum* című anyagokról már többször is szó esett. Azokat az anyagokat nagyon jónak, értékesnek, fontosnak tartom, és más fórumokon is felhívtam a figyelmet ezekre az anyagokra, mint értékes elméleti – politikai teljesítményre. Ezt a tíz oldalas anyagot azonban nem tartom jónak, legszívesebben azt mondanám, hogy vissza kellene talán vonni, mert ebben a formában nem hiszem, hogy van funkciója. Valahogy keveredik benne több műfaj. Többen nevezték ezt röpiratnak, egy kicsit hasonlít az ünnepi beszédre, vannak benne tanulmányszerű elemek, és ugyanakkor egyfajta párthatározatra is hasonlít a szövege, a különböző pontokba szedett részei.

Annak a funkciónak, amelyről Tabajdi Csaba már a múlt alkalommal beszélt, nem felel meg terjedelmi okokból, mert túl hosszú. Ha mégis be akarjuk terjeszteni, hogy valamilyen dokumentumként a kongresszus fogadja el, akkor lényegesen le kellene rövidíteni. Maradhatna egy rövid bevezető rész, és talán a 12 pont a végén, akkor talán megfelelné funkciójának. Mostani formájában azonban nem tudtam vele azonosulni, valahogy idegen volt nekem.

Szeretnék véleményt mondani az itt vitatott néhány kérdésről is. Balogh András és Romsics Ignác azt mondta, hogy a baloldal általában érzéketlen volt a nemzeti kérdés iránt, elhanyagolta a nemzeti kérdést. Azt hiszem, hogy ezek a megállapítások pontatlanok és elnagyoltak. Tény, hogy azok között az elméleti-politikai problémák között, amelyekkel a baloldal foglalkozott, az egyik csomópontot a nemzeti kérdés alkotta. Ezt számos példával lehet igazolni az elmúlt száz év történetéből. Érdekes adalék, hogy amikor Jelcint megválasztották elnöknek, meghirdette, hogy ki kell alakítani a nemzeti eszmét Oroszország számára, és kibontakozott egy vita. Ebben a legaktívabb a baloldal és a kommunista párt volt. A maga szövetségi politikájához a nemzeti kérdést tekintette alapnak, és nem véletlenül ezt a baloldali tömörülést „népi hazafias szövetségnek” nevezték el. A kommunista párt túlságosan jobbra ment a nemzeti kérdés kezelésében, és létrejött bizonyos szövetség a kommunisták és a jobboldal között, amiről a liberális publicisztika úgy írt, mint kommunista-fasiszta szövetségről.

Gresznárik Pál nagykövet

Néhány gondolatot szeretnék szólni elsősorban az *Emeljük Európába a magyarságot* című röpirathoz, és magához a vitához. Az első kérdés, amit Görög Tibor is felvetett, hogy valójában mi a műfaja? Számomra ez elsősorban egy politikai röpirat, Romsics Ignác kifejezésével, az MSZP szavazatmaximáló stratégiájának egy eleme, amit nem kell szégyellni. Ezt úgy is kezeltem mélységében és tartalmában, mint ami egyfajta üzenet mindazon problémákról, amelyek más összefüggésben, más megfogalmazásban és más következtetésekkel az országban és az ország határain túl mint a magyarság sorskérdései állandóan, közszájon forognak. Ebből a szempontból jó dolognak tartom, hogy a Szocialista Párt hallassa a hangját ezekről a kérdésekről. A röpiratot önmagában jó dolognak tartom, bár az egész nyelvezetében érzek valami problémát. A kérdés az, hogy kinek szól? Azt hiszem, hogy Tabajdi Csaba elsősorban a határon túlra üzen ezzel az írással. Egész szóhasználata, gondolatvilága tükrözi azokat a vitákat, amelyek ez ügyben nemcsak az utolsó tíz évben, hanem Trianon óta folytak a magyar szellemi életben. De nem tudom, hogy ebben az összefüggésben, vagy ebből a nézetből mennyire szolgálja a szavazatmaximáló stratégiát, amelynek – meglátásom szerint – az eszköze. Görög Tibor mondta, hogy vissza kellene vonni ezt az írást. Ezt én nem mondanám. Csak azt, hogy a belföldi olvasó, a magyarországi magyar gondolkodása, agya járása, a potenciális választópolgárok ízlése szerint át kellene fésülni ezt az írást. Ebből a szempontból a röpiratnak a frazeológiáját megváltoztatnám, belföldibbé tenném.

A következő téma, amihez hozzá szeretnék szólni, a globalizáció, integráció és a nemzeti kérdés összefüggése. Balogh András a szívemből szólt, amikor ezekről a témákról beszélt, és arról, hogy a nemzeti kérdés aktuális, egész egyszerűen van, tehát nem lehet megkerülni. Mindenki, aki ezt próbálta megkerülni, lepattant erről a problémáról. A „szocialista Magyarország” politikai vezetése akkor, amikor ezt a problémát meg akarta kerülni, tulajdonképpen állandóan zátonyra futott vele, mert a hamu alatt ott volt a parázs ebben a kérdésben.

Tabajdi Csaba tudja ezt a legjobban, mert ő volt az, aki időnként felmutatta, hogy – van. Szeretném a magam diplomáciai tapasztalata alapján elmondani húsz évet töltöttem Nyugat-Európában, és ebből 11 évet európai uniós országokban, hogy az európai integrációnak is van egy belső fejlődése, ami a nagyon idealisztikus „Európai állam” szemlélettől, az Európai Egyesült Államok létrehozásától visszafelé megy, retirál a nemzeti kérdés a valóság miatt. Tehát retirál az Európai Unió, és előhossa a szubszidiáris döntési mechanizmusnak a jelentőségét, ami már arra reakció, hogy a nemzeti identitás fenntartásának a vágyát nem tudják kikerülni. A regionalizmusban, a régiók Európájában is már egyfajta engedményt látnak.

Havas Péter tudományos kutató

Egyetlen problémát szeretnék kiemelni. Az üzenet 6. oldalán van egy kifejtett gondolat, melynek a végén azt olvashatjuk, hogy szeretnénk, ha Magyarország nem lenne „kompország” és a fejlődés periferiája, hanem Nyugat-Európa része, még ha annak keleti pereme is. Azon a véleményen vagyok, hogy ha egyáltalában Nyugat-Európa példa, minta lehet (nem vagyok benne biztos), akkor is ez nem elhatározás kérdése, hanem megfelelő társadalmi, gazdasági, politikai fejlődésnek az eredménye lehet.

A fejezet elején azt a tézist találjuk, miszerint a 12–15. század óta először nyílik reális lehetőség arra, hogy Magyarország gazdasági, politikai és kulturális szerkezete szinkronba kerüljön a nyugat-európai társadalomszervezési modellel. Történész vagyok, s bár nem foglalkoztam a kérdéssel, hogy mennyiben volt meg ez a szinkron a 12–15. században, de úgy gondolom, hogy napjainkban ez illúzió. Akármennyire is az Unió tagjai leszünk, Magyarország közép-európai, közép-kelet-európai eredetét, sajátos társadalmi – gazdasági környezetét, kapcsolatait a többi térségbeli országgal nem lehet átlépni. Kiemelkedni a jelen helyzetből nem úgy lehet, hogy elhagyja a közép-kelet-európai régiót, és Nyugat-Európa részévé válik. Azt hiszem, hogy mi Európa részévé válni csak a kelet-közép-európai régió kerestül tudunk. Sajátos utat bejárva, kiemelkedni ebből a régióból, függetleníteni magunkat ettől a régiótól nem tudjuk, attól tartok, hogy ez ebben az értelemben illúzió. Ha Kelet-Közép-Európa csatlakozik az Unióhoz, akkor Magyarország ezzel a régióval együtt válik Európa részévé, megőrizve ennek a régióknak a sajátosságait, nem pedig Nyugat-Európa része leszünk. Tehát ez az első problémám, ezen lehet gondolkodni, mert ez értelmezés kérdése is.

Van még egy problémám. Amikor a 20. század tragédiáiról beszélünk, akkor Trianonról és a Holocaustról teszünk említést. A II. világháború és főképpen annak a következménye ebből a felsorolásból teljesen kimarad. Pedig – véleményem szerint – Magyarország sorsa ebben a században messzemenően attól függött, hogy belesodródtunk egy háborúba, megszálltunk területeket Oroszországban és Ukrajnában, és ez természetesen kiváltott egy „ellen megszállást”, amely 40–50 éven keresztül Magyarország társadalmi, gazdasági fejlődését befolyásolta. Olykor hallgatok olyan vitákat, amelyben azt hangsúlyozzák, hogy geopolitikailag a II. világháború után mindenképpen a keleti blokkhoz kapcsoltak volna bennünket. Ezt nem tudom elfogadni, és azon a véleményen vagyok, hogy a 1945 utáni fejleményeket nem lehet elszakítani a II. világháborútól. Átugrani ezt a szakaszt azzal megjegyzéssel, hogy a világháború után is megmaradtak a méltánytalan, igazságtalan határok, nem lehet. Bármennyire nehéz ügy, és bármennyire kegyetlen probléma is, mégsem lehet figyelmen kívül hagyni a háborúnak egyik következményét.

Balogh András:

Úgy gondolom, hogy ennek az anyagnak az a célja és érdeme, hogy beviszi a Szocialista Párt gondolkodásmódjába a nemzeti kérdés fontosságát. Ez az, amiért tulajdonképpen összegyűltünk, és amivel egyet tudunk érteni. Amit korábban elmondtam, azok részben szakmai jellegű kérdések, amik nem a fő vonalhoz tartoznak, részben pedig egyszerűen olyan izgalmas problémák, amikre föltétlenül vissza kell térnünk általános elméleti keretekben. De nagyon fontosnak tartom azonban, hogy a műfaji letisztítás megtörténjen. Azokat a részeket kell markánsabbá tenni, amelyek bekerülhetnek a Magyar Szocialista Párt programjába, politikájába, stratégiájába. Ez volna a nagy erénye, és ezek az elemek benne is vannak. Ez a lényege annak, amit mondani szeretnék.

Görög Tiborral húsz évvel ezelőtt kezdtük a vitát ezekről a kérdésekről és most ugyanez a vitánk folytatódik tovább. Valóban finomkodóan fogalmaztam, amikor azt mondtam, hogy általában a munkásmozgalom és a szocialisták általában érzéketlenek voltak a nemzeti kérdések iránt. Tényleg nem pontosan fogalmaztam, mert a szocialisták sok esetben idétlenek, sőt ostobák voltak, csak mert képtelenek voltak a kérdést intellektuálisan felfogni az elmúlt több, mint száz esztendőben. Időnként pedig olyan dolgokat műveltek, akár az elméletben, akár a gyakorlatban, amitől az elhatárolódást egyértelműen és világosan meg kell tenni. Azzal indult a szociáldemokrata mozgalom, bizonyos teljesen elfogadott liberális gyökerekből, részben pedig az akkori munkások mozgalmából amikor a nép jelentős tömege még nem integrálódott a nemzetbe, hogy az egész nemzeti problematika, a nemzeti ideológia a burzsoáziának az ideológiája. Aki a szocialista nevelés célpontjává vált, szakszervezetek, munkások, azokat arra nevelték, hogy semmi közük nincs ahhoz, ami a nemzettel kapcsolatos. Ez tulajdonképpen az alapgondolat, ami a tapasztalatok alapján elfogadhatatlan. Többek közt azért is, mert ez az ideológia vezetett oda, hogy Németországban, vagy Olaszországban nem utolsó sorban a munkásmozgalmából származóknak a betódulásával – a nemzetiszocializmus nyert teret, azokkal a következményekkel, amiket nagyon jól ismerünk. Mussolini szerepe és mozgalma nagyon jól mutatja ezt. Hasonlóan tanulságos a Saar-vidéki népszavazás története is. A munkásosztály – mondták a kommunisták és a szociáldemokraták – természetesen a demokratikus Franciaországhoz fog csatlakozni. És miért nem csatlakozott? Mert a munkások pontosan tudták, hogy a nemzeti kérdés létezik: nem mindegy nekik, hogy németül tanulhatnak-e, németül beszélhetnek-e, németül szidhatják-e a saját burzsoáziájukat, vagy pedig úgy járnak, mint Elzászban. Ezek igenis fontos dolgok, mert az embereknek van nyelvi – nemzeti tudatuk. Ezek a 19. és 20. századnak a nagy tapasztalatai. Ezt azért vagyok kénytelen elmondani, mert a mi pártunkban tovább folytatódnak időnként ugyanezek az elképesztő leegyszerűsítések, és megmaradtak a rossz hagyományok.

Ugyanez a helyzet a másik irányban is. Bárdi Nándor azt mondja, hogy a szocialista kormányzás kisebbségpolitikája mindig csak konkrét „pitiáner” ügyekre korlátozódott, nem volt víziója, mint az ellenfeleiknek. Hát éppen ezek a konkrét, „pitiáner” ügyek vezettek az

alapszerződésekhöz, vezettek megkülönböztetés nélküli támogatásokhoz, a „vízióval” rendelkező urak pedig annyit tudtak tenni, hogy egyfolytában szidalmazták ezt a politikát például az alapszerződéseket. Ebben a szocialista időszakban konkrét eredmények születtek, ez vitathatatlan. Igaz, hogy Tabajdi Csabának időnként sárkányölő Szent György lovagként kellett fellépnie, mert saját pártján belül sem volt mindig megértés, de a másik oldalról kifejezett gyűlölködés nyilvánult meg. Tehát azért súlyozni kellene ezekben a dolgokban.

Úgy érzem, hogy még sok olyan szakmai kérdés van, amiről beszélgetnünk kellene, hiszen alaptalan lenne azt gondolni, hogy van egy tudományos grémium, amelyik értelmesen tud beszélni, és vannak a politikusok, akik remélhetőleg néhány szlogent fel tudnak kapni, és ezeket használják. Egyszer például tényleg őszintén kellene beszélünk olyan kérdésekről, mint a „befogadó nemzet”. Ha komolyan beszélgetnénk, akkor azt mondanám, hogy tulajdonképpen történetietlen dolgok ezek. Például a kunokat, akikhez én is sorolom magamat, nem hiszem, hogy tárt karokkal befogadták. Bejöttek, mert úgy adódott, hogy aki tudott, bement, aki nem, az – nem. Ezek természetesen sohasem egy-egy nemes gesztusnak a következményei. Olvasom Szent István intelmeit, hogy jó dolog a soknemzetiségű ország. Akkor fogalmazódott ez meg, miután nem bírt az ellenfeleivel, a saját rokonaival, a pogány magyarokkal, és behívta a külföldieket. Egyébként Kádár János szerény volt hozzá képest, ahogyan behívta a külföldieket a rendcsinálásra, mert uralkodásra már oda adta a hatalmat az idegeneknek. Szóval, ezeket a történelmi utalásokat használjuk, ha hasznos, és segít az erdélyi magyaroknak, de azért lássunk világosan, hogy szakmailag ezekkel nem lehet mit kezdeni, komoly szakmai vitára alkalmatlan szlogenek.

Hasonló a „többnemzetiségű ország” megfogalmazása is. Ha tudjuk, hogy ez egy politikai szint, amely jól segíti azt, hogy mi együtt éljünk a saját kisebbségünkkel, akkor száz százalékosan híve vagyok. Meg kell azonban különböztetni a komoly történelmi elemzést, mert különben nem tudok vele mit kezdeni. Ez tanács a következő vitákhoz.

Bárdi Nándor:

Két reagálás Balogh András véleményére. Azt a szót, hogy pitiáner probléma, én nem használtam. Azt mondtam, hogy pragmatikus és ez számomra pozitív minősítés. Engem a „víziók”, a politikai retorika különösebben nem érdekel, az izgat, ami megvalósul. Visszautasítom, hogy én a Fidesz védőügyvédjeként szerepelnék, a saját véleményemet mondtam el. A másik: volt Balogh Andrásnak egy kitétele, hogy azért jók ezek a szlogenek, mert majd hasznos lesz az erdélyi magyaroknak. Ezt sem tudom elfogadni. Én azt gondolom, hogy lehet olyan történelmi tudat, amely traumatizált, és lehet olyan, amelyik racionalizált. Ez egyaránt érvényes a határon túli magyarokra és a magyarországi magyarokra. A politikának ebben felelőssége van, mert mítoszokat PR eszközként nem kellene manipulálni a történelmi tudatban sem.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Rövid válaszom a feltett körkérdésre. Az első: kulcsfontosságúnak látom, hogy a munkaerőpiacon milyen pozíciói vannak a magyarságnak. Ezt határokon túl és határokon belül, amikor migrációról beszélnek, soha sem szokták felvetni. Nagyon sokan települnek át, elsősorban legalább érettségivel rendelkező emberek, de a legtöbben felső fokú végzettséggel rendelkeznek. Ezzel sokat nyert Magyarország a 1980-as évek közepétől kezdve. Ma Kolozsváron az informatikusok 80 %-a eljön Magyarországra. Magyarországnak ebből a migrációból előnye származik és ha ebbe előzetesen befektet, akkor magának fektet be. Ez egy pragmatikus dolog, de én ezt fontosnak látom.

A második: a határon túli magyarság szempontjából nagyon fontosnak vélem, hogy Közép-Európában gondolkodjunk, nem az általánosságok szintjén, hanem térben. Sepsiszentgyörgy és Skopje ugyanolyan távolságra van (800 km), ráadásul Macedónia fővárosa autópályán elérhető... A magyar kereskedelem, gazdaság még sehol sincs, sem Montenegróban, sem Macedóniában, de a magyar fekete business már ott van ezeken a helyeken. Tehát van egy másik Magyarország, van egy másik Közép-Európa, amire lehet mondani, hogy kriminalizált, mert például Szerbia olajellátása a háború alatt román, szlovák, ukrán, magyar illegális együttműködés nélkül nem létezett volna. De ezek valós folyamatok akkor is, ha nem a polgári, jogállami keretek között léteznek. Nem csak a folyamatok megértése miatt, hanem ezért is fontosnak tartom a közép-európai rálátást, hogy a saját ügyeinket egy nagyobb viszonyrendszerben kívülről láthassuk és láttassuk.

A harmadik: az integráció során lesznek olyan közép-európai és a magyar történeti térhez tartozó területek, amelyek nem kerülnek be az EU-ba és a NATO-ba (Vajdaság, Kárpátalja). Az uniós tapasztalatok alapján az Unió határán rendszerint létrejön egy-egy intenzívebb regionális gazdaság övezet (Burgenland – Nyugat-Magyarország példája). Kérdés, hogy ezekkel a területekkel mit lehet kezdeni? Ezek nem víziók, nem játszadozás a szavakkal, nem mellődöngető magyarság kérdése. Ezekben a régiókban jelentős infrastrukturális fejlesztésre van szükség. Míg régebben a magyar külpolitika kérte a határátkelőhelyeket és a másik fél nem akarta biztosítani, mára megváltozott a helyzet. A másik fél akar határátkelőhelyeket (pl. a Temesvár – Szeged vonalon, Ipoly mente) és a magyar kormányzat a merevebb szereplő. Sok-sok regionális politikai döntésre lesz szükség, mert akárhogy is integrálódik Európába Magyarország, itt marad Európának ezen a felén és itt kell valamilyen szerepet vállalnia. Ebben pedig a regionális fejlesztéseknek lesz kulcsszerepe.

Még egy a vitában felmerült kérdés van, amelyre szeretnék visszatérni. A *befogadó nemzet kérdése* tipikus példája annak, hogy a történelemben meglévő momentumokat eredeti kontextusukból kiszakítva hogyan próbálják politikai célokra felhasználni. Nem új a dolog, a két világháború között is használták, Trianonra való reagálásként találták ki. Készítettek egy évszázadokon átnyúló interpretációt arról, hogy Szent István befogadta a nemzetiségeket, és onnan kezdve mi mindig jól bántunk velük, és ha visszatérnek még egyszer a szlovákok és a románok (akik csak azért nem térnek vissza, mert nem engedi az Antant, de egyéb-

ként szeretnének – feltételezték hivatalos körökben), akkor megvalósítjuk Szent István együttélési politikáját. A valóság azonban az, amit Balogh András elmondott, hogy Szent István behívta a német lovagokat, mert valahogy le kellett verni a lázadó Koppányokat. Tehát amikor Szent István azt mondja, hogy az egynyelvű nemzet törekeny, akkor ő nem arra gondol, hogy jöjjenek ide a románok és a szlávok. Ő arra gondol, hogy jöjjenek a német lovagok és az olasz iparosok, mert azokkal lehet „kultúrát csinálni”. Ez egészen más probléma, mint a modern nemzetállam korában a nemzetiségi kérdés. Tabajdi Csaba természetesen idézhet történelemszaktól szövegeket, amelyekben ez így jelenik meg ma is. De ez nem azt jelenti, hogy ezen egy szaktörténész nem mosolyodik el magában. A középkori nem magyar népességhez való hatalmi viszonyt a szakirodalomban Mályusz Elemér már a harmincas években tisztázta.

Tabajdi Csaba:

Majdnem lehetetlen ennyi mindenre reagálni, ezért csak néhány dologra térek ki. A „befogadó nemzet” fogalmát nem apolegetikus célból mondtam, de ha nem világos, akkor nem szerencsés a használata. Az egész Millenniumi Üzenetet újra át fogom gondolni. Bár nagyon szükséges lett volna szólni néhány olyan dologról, amelytől zengett az ország és erre az elmúlt év során semmi válasz nem volt baloldaltól. Ilyen maga Szent István személye. Nála elszántabb europeer nem volt, hiszen mindent, ami „törzsökös magyar” volt, féltörtörszi, félállami szerveződés helyett állami szerveződést, ősi pogány hitvilág helyett római rítusú kereszténységet vezetett be, és teljesen új külső kapcsolatrendszer alakított ki. Azok, akik most reggeltől estig „szentistvánoznak”, azt hallgatják el, hogy *vannak történelmi szituációk, amikor ahhoz, hogy a magyarság fennmaradjon, mindent meg kell változtatni. Ez számomra Szent István művének legfontosabb tanulsága.* Amiből nagyon sok minden következne a Magyar Szocialista Párt és a baloldal számára: mi a nemzeti, és mi az idegen? Kell-e külső dolgokhoz alkalmazkodnunk, vagy sem? Ezek alapproblémák. Bárdi Nándornak igaza van, hogy a Szent István-i Magyarország a magyarok állama volt. Nem ártott volna azonban a Millenniumi Üzenetben kifejteni, hogy abban az államban kezdettől fogva két társnép is jelen volt: a szlovák és a horvát. Társnépi státuszra tett szert később a betelepítés nyomán a német, a román, a szerb, és voltak még itt jelentős számban más velünk élő kisebbségek. A történelmi Magyarország multietnikus ország volt egészen Trianonig. Ennek komoly üzenete lehetett volna a Millennium kapcsán a Magyar Szocialista Párt kommunikálásában, de ez nem történt meg.

Rendkívül inspiráló volt, ahogyan Balogh András bemutatta, milyen történelmi előzményei voltak a globalizációnak. Ez rendkívül hasznos mind a teoretikus munkában, mind a gyakorlati munkában. Üzenet azoknak, akik a globalizációból ideológiát próbálnak gyártani aszerint, hogy aki globalizáló, az modern és korszerű, aki kritizálja a globalizációt – nem szélsőjobboldal módjára, hanem egyáltalán bármiféle kritikát meg mer engedni a

Keletről Nyugatra Európa közepén

globalizációval szemben – az korszerűtlen, maradi, nacionalista. A magyar szellemi életben van ilyen lebecsülés, lekicsinylés, különösen a liberális oldalon, de emiatt én nem fogok hallgatni arról, amit bírálni valónak tartok.

Bárdi Nándor nagyon sok gondolatébresztő észrevételt tett. Elgondolkodtató, hogy mennyiben és miért hiányozhat a Magyar Szocialista Pártban a történeti dimenzió, a társadalmi struktúrákban való gondolkodás, miért gyenge a párt gondolkodásában a történetiség. Az alapszerződéseket illetően azonban, úgy látom, hogy eltér a véleményünk. Én az alapszerződést ma is vállalhatónak tartom, sőt ma jobban vállalhatónak tartom, mint annak idején. Olyan történelmi kompromisszumnak, mint amikor Bethlen Gábor visszaadta Déva és Jenő várát a töröknek azért, hogy Erdély független lehessen. Ehhez persze nemcsak Bethlen Gábor bölcsessége, hanem a török szultánnak az a megfontolása is kellett, hogy el tudott fogadni egy puffer zónát, egy olyan Erdélyt, amely elhitei magával, hogy ő független. Ezek a dolgok sokkal bonyolultabbak, és összetettebbek, mint első pillantásra láttuk. Az alapszerződést ma is jó szívvel tudom vállalni, mert többek között enélkül sem a román, sem a szlovák politikai elit nem vehette volna be hazaárulás vádjá nélkül a magyarokat a koalícióba. Igaz, hogy alapvetően nem ezért került be az RMDSZ és a Magyar Koalíció Pártja a koalíciós kormányba, hanem döntően román és szlovák legitimációs céllal, országuk EU-konform jellegének bizonyítása céljából. A belső politikai harcokban az alapszerződés hiánya ütőkártya lett volna a nacionalisták kezében.

A Fideszt, mint „nemzeti pártot” tulajdonképpen az alapszerződés csinálta meg, mert ezért lehetett a szocialistákat lehazaárulózni. Azután, hogy korábban Trianonnál fölálltak, és kivonultak a Parlamentből, eljutottak odáig, hogy ma már sajnos a szélsőjobbal való együttműködéstől sem zárkóznak el. Ez egy igen nagyívű út és ebben a magyar–román alapszerződés nagyon fontos állomás volt. Más vonatkozásban viszont lehet, hogy egyet kellene értenem Bárdi Nándorral, és le kellene vonnom a tanulságot, és ha lenne egzisztenciám, el kellene távolodnom a párttól. Ha több, mint tíz évi erőfeszítéssel nem sikerült elnyerjem a támogatást a gondolataimhoz, akkor kérdés, hogy ott szükség van-e erre.

Ebből előbb-utóbb le kell vonni a következtetést és el kell gondolkodni azon, hogy ez kívülről is ugyanúgy látszik-e, ahogyan belülről. Most már ötödször vitatjuk az írásaimat, és azt, hogy gondolataim, ajánlataim mennyire érintik az MSZP centrumát. Ez számomra alapkérdés, ezt feszegette Balogh András is. Tény, hogy a nemzeti mozzanat a Fidesznél identitása szempontjából meghatározó elemmé vált. Az MSZP-nél ez teljesen marginális téma, még csak nem is igazán szakpolitikai kérdés. Figyelmeztető tény azonban, hogy míg 1990-ben, 1994-ben a nemzeti elkötelezettség semmiféle szerepet nem játszott a választási eredményben, 1998-ban ez már meghatározó volt, és ez a tendencia azóta is megvan. Szavazatszerzés szempontjából sem lényegtelen, hogy látszódjék: az MSZP számára fontos a nemzeti értékrend és elkötelezettség. Sajnos azonban a trianoni évfordulót sem tudtuk kiaknázni ennek felmutatására, pedig hasznosítani lehetne Romsics Ignác és Ormos Mária téziseit, amelyeket megpróbáltam ebben dolgozatban is megjeleníteni. Hagyjuk el a nemzeti önsajnálatot, mert

a történelmi Magyarország sorsa nem Trianonban dőlt el, hanem több száz évvel korábban. A magyar történelmi állami keretek nem voltak többé egyben tarthatók. Trianonban az dőlt el, hogy a határokat az etnikai határokat ennyire függetlenül és igazságtalanul húzták meg. A politikai következtetés az, hogy a történelmi esélyt mégis mi nyertük meg, mivel mi állunk leginkább Európa kapujában, míg a többiek még mindig területben mérik magukat.

A Kádár-korszaknak „érdeme”, hogy denacionalizálta a magyarságot. Most azt sajnáljuk, hogy nincs elég szolidaritás a határon túli magyarok irányában. Ez sajnos igaz, ami sok gondot okozott nekem kisebbségi államtitkárként. Képzelnék el azonban, hogy mi történik akkor, ha a Kádárkorszak ugyanolyan heveny nacionalizmust gerjeszt, mint ami a románoknál és a szlovákoknál van? Mit jelentene ez a közép-európai együttélésében, milyen zsákutcába vinné el a magyar nemzettudatot! Ugyanis a Kádár-korszaknak a jóléti legitimációja fontos irányába mozdította el a magyar nemzeti tudatot – még ha bűnösen hallgatott is a határon túli magyarokról – azzal, hogy arra irányította a figyelmet: *Európában egy dolog számít – a teljesítmény. A teljesítményre lehet nemzettudatot építeni.* Ebből nem következik az, hogy a Magyar Szocialista Pártnak nem kellene a szimbólumokkal, jelképekkel, érzésekkel és érzelmekkel foglalkoznia. Mai vitánkban, mindnyájunk felszólalásában benne van az érzelem is, bár mi szeretnénk racionalizálni a nemzettudatot. Erre törekszik a Magyar Optimum is.

Lehet, hogy van aufklérizmus abban, ha leírjuk, hogy milyennek kellene lennünk ahhoz, hogy sikeresek legyünk. Ezt vállalom, mert bárki, aki jövőképet ír, aufklérista. Ez azonban nem gyengíti a nemzeti érzéseket. Nem igaz a jobboldalnak az a vádja, hogy a Kádár-korszak kiölte az ország lakosságából a nemzeti érzést. Én a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen azt tapasztalom, hogy messze nem olyan drámai ez a dolog a magyar nemzeti identitás vonatkozásában, ahogy azt a jobboldal megpróbálja beállítani. Ezzel együtt a politikai elit nem mondhat le arról – és nem mondhat le egyetlen nagy párt sem – hogy ezt erősítse. A belterjesség, ami a korábbi nemzedékeket jellemezte, ezeket a mai fiatalokat már nem jellemzi. Nekik Európában kell magukat megméretni és Európába úgy kell kimenniük, hogy higgyenek abban: nem vagyunk kevésbé értékesek, mint bármely más nép, sőt vannak saját értékeink. Abban egyetértek, hogy ma a nemzettudat számára a legnagyobb kihívás a csoportszolidaritás hiánya.

Önmagában véve az még nem elegendő, hogy valaki tudja a nyelvet, kell valamilyen érzelmi azonosulás is. Én leginkább attól félek, hogy kimennek Brüsszelbe sok nyelven tudó technokraták, akik nem fogják tudni, hogy mi a magyar nemzeti érdek. Akik azt hiszik, hogy Európában nincsenek nagy erőpróbák, azok nézzék meg a dán népszavazást, az Európai Unió egész történetét: mindenütt határozott érdekérvényesítés folyik. Azért írtam a Magyar Optimumban, hogy jó lenne, egy olyan magyar lobby az EU-ba lépésnél, mint amilyen az atombomba kialakításánál, a nukleáris energia hasznosításánál volt, mert ez is sorskérdés.

Romsics professzor úr észrevételére részben már reagáltam. Ahhoz a kérdéshez, hogy Európában vagyunk-e és van-e mit tanulnunk, azt szeretném hozzáfűzni, hogy ha Portugáliához vagy Görögországhoz mérjük magunkat, akkor nincs okunk a kishitűségre. Az a kérdés, hogy mihez hasonlítjuk magunkat. Úgy is lehet versenyezni, hogy nem kell kisebbsren-

Keletről Nyugatra Európa közepén

dűségi érzést érezni, de ha utol akarjuk érni az élen haladókat, akkor látnunk kell a tényleges különbségeket, anélkül, hogy idealizálnánk akár a francia társadalmat, akár bármelyik más nyugati társadalmat.

Abban is egyetérttek Balogh Andrással, hogy nincs nyugat-európai standard, sem politikai rendszerben, sem másban. Vannak bizonyos értékek, de ezek még országonként is nagyon erőteljesen eltérnek. Azt azonban, mindannyian tudjuk, hogy mi az, ami a mi hiányosságunk. Örülök, hogy a NATO-ról Romsics professzor úrnak ez volt a véleménye, mert nekem is az.

A Magyar Szocialista Párt kormányának nagy hibája volt, hogy az oktatást kiadásként kezelte, nem pedig a nemzeti növekedés legfontosabb eszközeként. Ezt én is húsz éve mondom, de ez a szemlélet még ma sincs meg az MSZP-ben. Gresznárik Pálnak igaza van, a Millenniumi Üzenetet egy kicsit emelkedettebb nyelven írtam, de nem azért, mert a határon túli magyaroknak szántam, hanem azt gondolván, hogy a Millennium kapcsán ilyen kell. Én is tudom, hogy a nyugdíjas varrónők nem ilyen szövegeket olvasnak Csepelen. Ez olyan közegnek szólt volna, amelyet érdekel a magyar történelem és a magyar múlt, tehát nem az egész magyar társadalomhoz, mert azt nem ezzel kell megszólítani.

A centrum – periféria probléma és Magyarország helyzete. Havas Péterrel egyetérttek abban, hogy Magyarország még nem képes térségben gondolkodni. Óriási deficitünk van szakpolitikák vonatkozásában is. Bevettek bennünket a NATO-ba. Itt volt Koszovó, és kiderült, hogy a magyar tudományosság és a magyar politikai élet felkészületlen erre, pedig itt van tőlünk pár száz kilométerre. Nekünk erre a térségre kellene szakosodnunk. Éppen azért, mert az integrációban elől járunk. Ezt elősegítené egy Megbékélési nyilatkozat. Legalább ilyen szükség lenne egy szakpolitikai katalógusra. Sajnos, egészében véve, *felkészületlenek vagyunk arra a regionális szerepre, amit helyzetünk kijelöl nekünk*. Jugoszlávia és Csehszlovákia széthullása után más lett Magyarország szerepe, méretünk relatív értelemben megnőtt, és még inkább más lesz Magyarország szerepe az integrációs előnnyel. Ezt azonban nem szabad a szomszédokkal arrogánsan érzékeltetni az említett közép-európai adottságok miatt. Akkor sem, ha egymás között tudjuk, hogy a közép-európai versenyfutást mi nyertük meg, nekünk van nagyobb esélyünk az európai csatlakozásra. Továbbá azért sem, mert nekünk van egy sajátos nemzeti érdekünk a három és félmillió kárpát-medencei magyar miatt. Hiába jutunk be az elsők között mi az Európai Unióba, ha a szomszédok nagyon hosszan leszakadnak ettől, vagy talán soha nem is fognak bejutni, mint Ukrajna. Nekünk ezt a problémát kell tudnunk kezelni.

Amint erről Bárdi Nándor beszélt, előbb-utóbb a szülőföldön való megmaradás kánonját is felül kell vizsgálnunk. Az a perspektíva rajzolódik ki, hogy sem Kárpátalján, sem a Vajdaságban, lényegében már nem lesz annyi magyar, hogy megmaradjanak, mint nemzeti közösség. Ez Horvátországban, Szlovéniában, és Burgenlandban lényegében már be is következett. Tartósan – 50–100 év távlatában – nem lehet más közösséggel számolni, mint a felvidéki és az erdélyi. Amikor azonban ezt kimondjuk, akkor önbeteljesítő jóslatként az amúgy is meglévő migrációt tovább erősíthetjük. A magyar politikának alapvetően a szülőföldön való megélhetést és boldogulást kell elősegíteni.